

Telep a java rézkor végéről Panyolán

Patay Pál

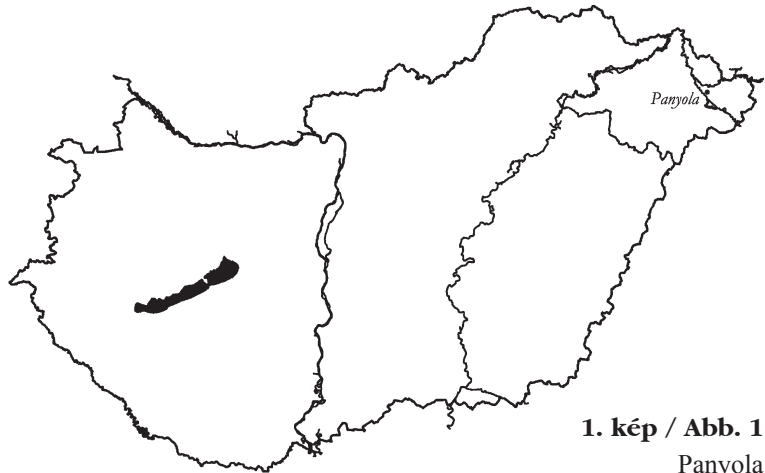
Az ásatás

Panyola Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei község, a Szatmári-síkságon, a Szamos jobb partján, a torkolatától 12 km-re fekszik, 15 km-re Fehérgyarmattól (1. kép). Határában folyik a Tisza és a Túr is. A település a régészeti kutatás számára régóta ismert.¹ A korábban regisztrált lelőhelyek közé tartozik a Vásármező dombja is, amely a község Olcsvaapáti felé eső határában, azaz a községtől északnyugatra 2 km-re, a környező szintből 4 méterre kiemelkedő magaslat a Szamos mentén.

A Vásármezőről Pesty Frigyesnek már volt tudomása: „*A Ludasszegei dűlőben van egy mintegy 6 hóldnyi kiterjedésű domb, mely Vásármező címet visel, nevét honnan vette nem tudatik, maga a Domb nem természet, hanem emberi kezek munkájának látszik lenni, amelyben arany nemű, ezüst pénz, más aprólékos tárgyak kis részben találtattak a körül kerítő sánc ásásakor; találtatott kova, rozsdás vasak. Az előbbeni talált tárgyakat csak hírből halljuk.*” (KÁLNÁSI 1984. 312.)

Pesty aranyakra vonatkozó adatát Széles Gyula panyolai tanító információi egészítik ki: „*Több mint kétszáz évvel ezelőtt egy rejtélyes ‚domb‘, a Vásármező-dombja hívta fel magára a lakosság figyelmét azzal, hogy annak idején egy Simon István nevű gazda az itt talált aranypénzből lett hirtelen nagygazdává.*” (SZÉLES 2004. 22.)

Kender Ferenc 1933-ban a debreceni Déri Múzeumnak ajándékozott egy rézvésőt a Vásármező dombjáról (ISTVÁNOVITS–KURUCZ–LŐRINCZY 1988. 52. VIII. tábla 6.).² 1964-ben Széles Gyula két, a Hunyadi halmi kultúrába tartozónak meghatározott cserepet, valamint kova- és obszidiáneszközöket ajándékozott a vásárosnaményi Beregi Múzeumnak (ISTVÁNOVITS–KURUCZ–

1. kép / Abb. 1
Panyola

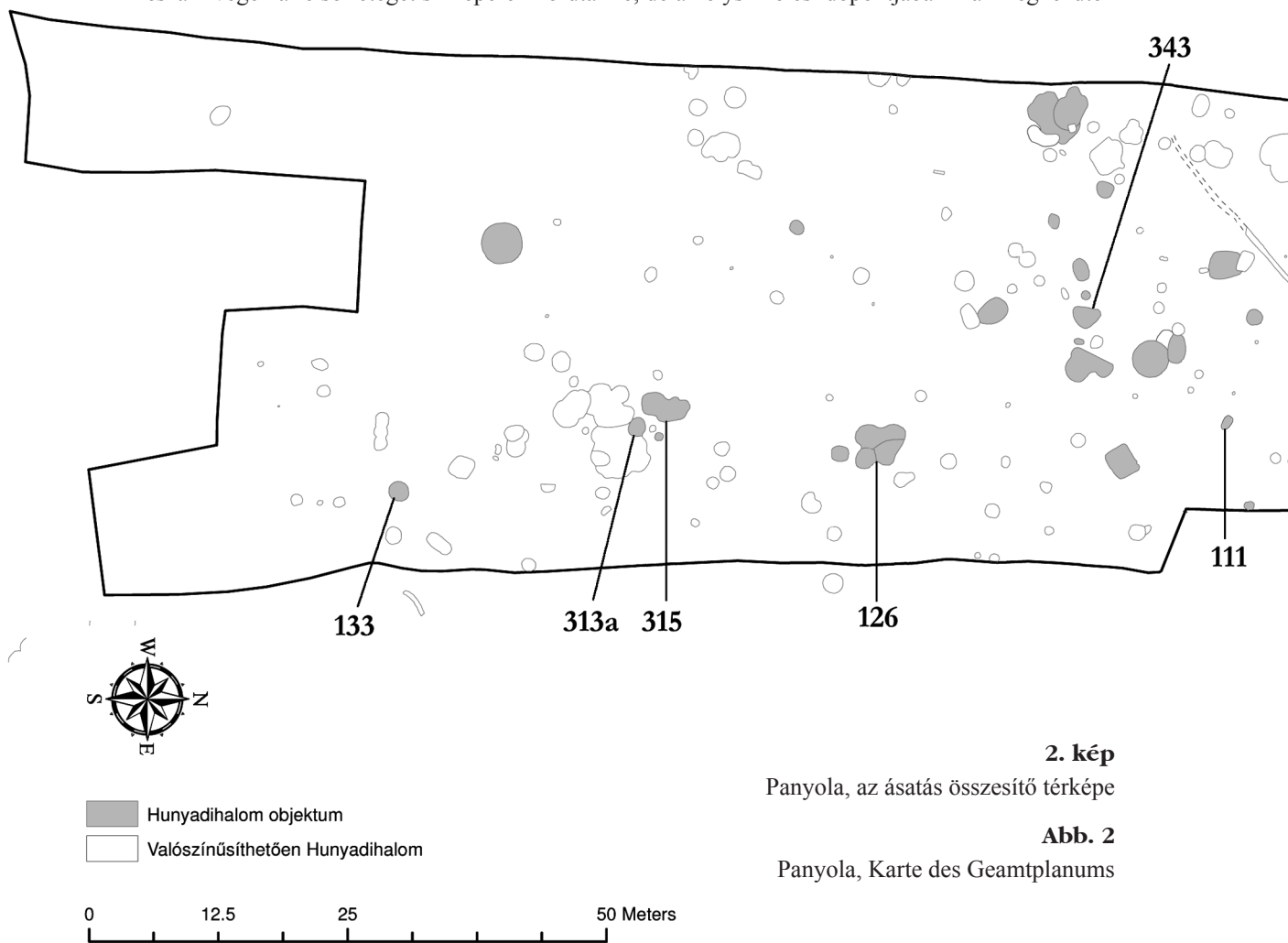
¹ Összefoglalóan SZÉLES 2004. 22–31., ISTVÁNOVITS–KURUCZ–LŐRINCZY 1988. 51–52. VIII. tábla 1–6., PANYOLA 1996., SZIMONOVA 1993.

² Déri Múzeum, Debrecen. Leltári száma 41/1933.

LŐRINCZY 1988. 52. VIII. tábla 3–5.)³ A magaslat déli oldaláról neolitikus cserepek előkerüléséről tájékoztatnak az adattári feljegyzések.⁴

A Jósa András Múzeum telefonos értesítést kapott, hogy Panyola mellett, a Vásármező dombon földmunkák folynak. 2003. május 8-án Istvánovits Eszter és Almássy Katalin ment ki a területre. Megállapították, hogy a régóta ismert lelőhely dombjának mintegy kétharmadát földmunkagépekkel kitermelték, és a Szamos gátjába elhordták. A beruházó OVIBER-rel sikerült megállapodniuk, hogy a megmaradt területet feltárják, úgy, hogy a földmunka folyamatosan tudjon haladni. A gátépítés vezetője, Bíró Bálint mérnök a feltárás során mindvégig rendkívül szolgálatkész volt. A gépeket is a gátépítés kivitelezői biztosították számunkra az ásás során.

A helyszíni szemle idejére a domb nyugati és keleti felét hordták el úgy, hogy a középső részből maradt érintetlenül egy kb. 50 m széles gerinc. A markolók a nyugati oldalon dolgoztak, ahol a 20 cm vastag humuszréteg eltávolítása után mintegy 2–2,5 m mélyen termelték ki a földet. A keleti oldalon szkréperládákkal folyt a munka. Ezen az oldalon a helyszíneléskor már lehetett látni a foltokat is. Így a megállapodás szerint ezen az oldalon átmenetileg leálltak a kivitelezéssel. A keleti oldal északi végén a felső réteget szkréperék hordták le, de a helyszínelés időpontjában már megkezdték

2. kép
Panyola, az ásás összesítő térképe

Abb. 2
Panyola, Karte des Geamtplanums

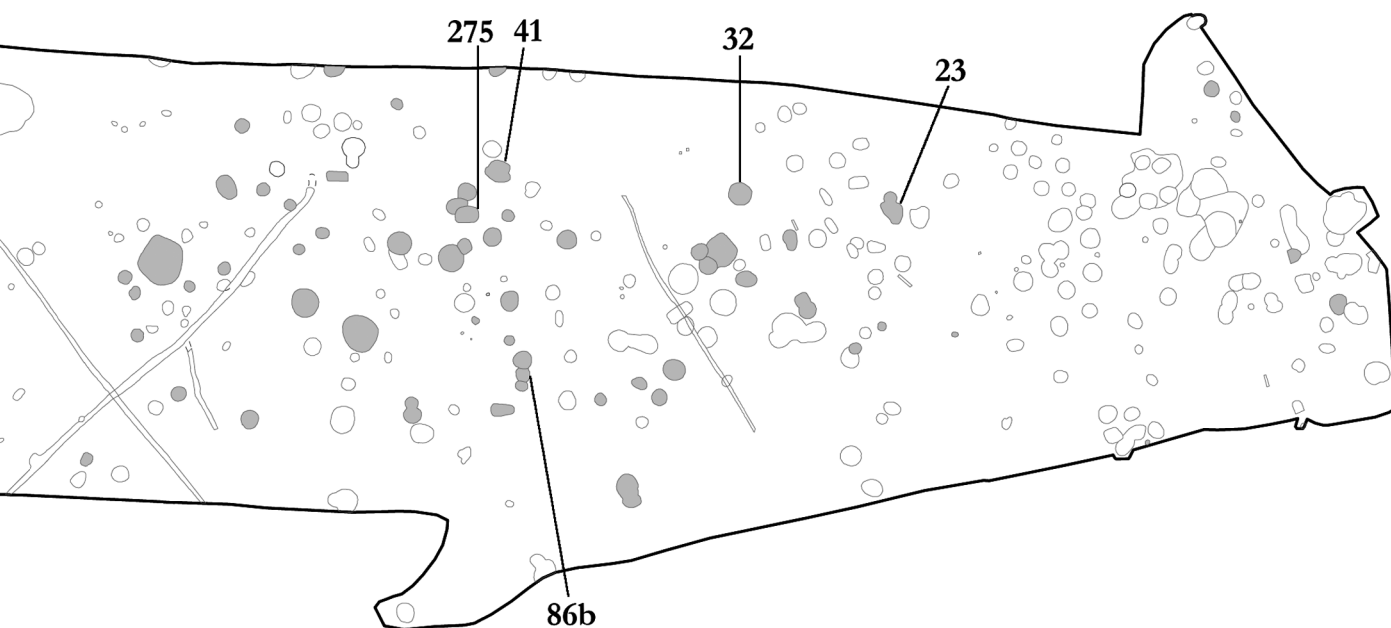
³ Beregi Múzeum, Vásárosnamény. Leltári száma 64.49.3–4.

⁴ Magyar Nemzeti Múzeum, Adattár XXXII.307.166., Beregi Múzeum, Adattár IV.132.

a munkát a markolók. Itt a falban két folt jelentkezett. A humusz ezen a részen kb. 50 cm vastag volt. Eredetileg itt lehetett a dombtető. A régészeti feltárás így ezen a részen kezdődött el 2003. június 10-én. Az ásátás folyamatosan tartott július 15-ig. Ezután rövidebb szünet következett, mivel a gépek levonultak a területről. 2003. augusztus 25-től folyt tovább a munka egészen október 17-ig.

A domb maradékának nyugati és keleti oldalán felváltva dolgoztak a kivitelezők és a régészek, hogy a régészeti leletek se sérüljenek, s a gépek is folyamatosan tudják hordani a földet a gátba. A helyszíneléskor még meglévő területen (kb. 0,9 hektár) a régészeti objektumokat sikerült teljes egészében feltárni (2. kép).

A gépi földmunkát végző munkások szerint azon a részen, ahol a feltárás folyt, a humusznak csak egy vékony rétegét szedték le korábban. Az ásátás során 50–70 cm vastag humuszt lehetett megfigyelni, így a humusz eredeti vastagságát 70–80 cm-re becsülhetjük. Ez a tény abból a szempontból lehet lényeges, mert a gépi földmunkákkal erősen roncsolt domb esetében már nem volt megállapítható, hogy lehetett-e szó mesterséges építményről vagy sem. Minden esetre meglepő, hogy a domb tetején ilyen vastag humuszréteg volt.

A lelőhelyen több korszakban telepedtek meg: a legkorábbi telepnyomok a kora rézkori tiszapolgári kultúra idejéből származnak. Az ásátás során 6 kora és 1 középső rézkori sírt tártak fel (PATAY R. 2006.). Említésre méltó tény azonban, hogy a Korek József '60-as évekbeli jelentéseiben szereplő neolitik korszaknak semmi nyoma nem került elő a megkutatott területen. A temetkezéseket a Hunyadi halmi kultúra népének települése követi, amelyik a legintenzívebb volt a lelőhelyen. Fellette a badeni, a kora bronzkori Nyírség kultúra, majd időszámításunk első évszázadaiból egy szét-szórt falu maradványai említhetők a Vásármező dombjáról, melyet utoljára a népvándorlás kor végén laktak.

Az ásátás során összesen 376 objektum feltárására került sor, többségük gödör. Cölöplyuk kevés volt, de ezt magyarázhatja a terület kopottsága. A Hunyadi halmi időszakra 78 objektum sorolható. Több gödörnek a leletanyaga rendkívül gazdag volt.

A lelőhely több szempontból jelentős: 1. Egy rosszul ismert és kutatott területen (Szatmár) folyt a kutatás. 2. Több korszak összefüggő településrészlete vált ismertté. 3. Sajátos természeti környezet – egy három folyó (Tisza, Szamos, Túr) által rendszeresen elöntött terület – települési viszonyairól állnak rendelkezésre új adatok.

Az ásatáson az ásatásvezetők munkáját Mester Andrea gyűjteménykezelő, Bocz Péter ásatási technikus (Jósa András Múzeum), Babolcsi Andrea és Scholtz Róbert régész hallgató (Szeged), Jakab Attila régész hallgató (ELTE) segítette. A leleteket Szinyéri Péterné, Takácsné Varga Ágnes és Németh Erika restaurálta. A tárgyrajkokat Beleznai Gabriella készítette. Az ásatási összesítő Veszprémi László munkája.⁵

A telep

A Hunyadi halmi kultúra telepéről nem sokat tudunk. Az eredetileg 70–90 cm vastagságú feltalajnak 50–70 cm-t kitevő rétegében sem kultúrréteg nem volt megfigyelhető, sem valamilyen egykori építmény maradványára, nyomára utaló jelenség. Ilyenek vagy eleve nem is voltak, vagy a humuszos talajban nem voltak észlelhetőek. A leleteket kizárólag (az ásatási naplóban „objektum” néven említett) gödrök szolgáltatták. Összesen 376 „objektumot” vettek számba, de a Hunyadi halmi kultúrába sorolható leleteket csak 78-ból gyűjtötték be. Ezek között is számosat a Vásármezőn megtelepült – és az előző fejezetben felsorolt – fiatalabb kultúrák, illetve népeik készíthették, amelyekbe a betöltődésük alkalmával a korábbi, a Hunyadi halmi kultúra telepének hulladékai is belekeveredtek. Például három gödörből (111., 313/A. és 343/C. objektum) mindössze csak egy-egy, a Hunyadi halmi kultúra hagyatékát képező cserép lett begyűjtve.

A Hunyadi halmi kultúra leleteit szolgáltató gödrök zöme kör alaprajzú, átmérőjük 1–2 m (például 23., 41., 273. objektum), ritkán nagyobb (például a 32. objektum, átmérője kb. 4 m). Néhány szabálytalan alakú nagyobb (több kisebbből összeállt) gödör is akadt a feltárt területen, de ezek közül csak a 126. objektumban volt bővebben rézkori anyag. A feltárt területről tehát a rézkori telepesek nem sok anyagot termeltek ki patics- vagy sárfalú házak építéséhez. Így lehetséges, hogy a telep épületei az ásatást megelőzően elpusztított részen álltak. De az is lehetséges, hogy maga a telep is csak rövid ideig állt fenn, és emiatt nem folyt nagyobb arányú agyagkitermelés.

A telep kiterjedésére a feltárt területen talált rézkori leleteket szolgáltató gödrök alapján következtetni is nehéz. Az egymástól legtávolabb fekvő két gödör (északon a 23., délen a 133. objektum) 166 méterre van egymástól. Azonban a legdélebben fekvő két gödörben (315. és 133. objektum) alig voltak a Hunyadi halmi kultúrába tartozó leletek. Ha ezeket figyelmen kívül hagyjuk, csak a bővebb anyaggal rendelkező 23. és 126. objektum távolságát tekintjük, úgy is 120 m-re tehető a telep É–D irányú átmérője. Kerek alak esetén a telep kiterjedése tehát 12.000 m²-t (1,2 hektár) tehetett ki. Amennyiben azonban a telep ovális vagy elliptikus alaprajzú volt, ez akár 1.000–1.500 m²-rel több vagy kevesebb is lehetett aszerint, hogy a 120 m a telep rövidebb vagy hosszabb tengelye volt.

A leletek

A leletek közül mindenképp előtérbe kell említenünk a két kerámiatárgyat, amelyet minden bizonnyal öntőtégely (kokilla) töredékének tekinthetünk. Az egyik egy félbetörött, tojásdad alakú, vályúszerű tárgy. Szélessége 5,4 cm, vastagsága 4,3 cm, jelenlegi hossza 6,5 cm. A vályú

⁵ Az ásatásra vonatkozó rész Istvánovits Eszter és Almássy Katalin adatai alapján készült.

szélessége 2,5 cm, mélysége 3,3 cm (I. tábla 1.). A másik egy nagyobb tárgyból származik, amelynek az eredeti alakja azonban már nem határozható meg. Öble teknőszerű volt. Eredeti szélessége 7,2 cm lehetett, magassága 4,2 cm (I. tábla 2.).

Egyébként a begyűjtött hatalmas leletanyag messze túlnyomó része – miként más őskori telepeken is – kerámia. De bármennyire hatalmas is a kerámialeletek száma (1627 darab lett leltárba véve), sajnálatos módon – mindössze egy épségben megmaradt edényfedő, két kis csésze, valamint egy miniatűr kanál és egy nehezék kivételével – csakis edénytöredékekből, cserépekből áll. Hitelesen is csak néhány töredékes darabot lehetne egész edénnyé restaurálni és azoknak a száma is, amelyekről határozottan megállapítható, illetve több-kevesebb biztonsággal felismerhető, hogy milyen edényfélésekből származik, csak 120–140 körül van.

Legnagyobb számban csészék, tálak töredékeit ismertük fel. Ezek között is a behúzott vállú, nyakas csészék fordulnak elő leggyakrabban, úgyhogy szinte ezt a típust nevezhetjük az együttes vezéralakjának. Vélhetőleg 45 darabot sorolhatunk e csoportba.⁶ Testük hol lapítottabb, hol gömbölydedebb, a behúzott vállon ülő rövid nyakuk pedig vagy egyenes, vagy enyhén kihajló peremben végződik. Különböző nagyságúak, peremük átmérője 8 és 15 cm között mozog. Van, amelyik vállán fülecs (I. tábla 3–4.), több darabon meg bütyök (I. tábla 5.)⁷ vagy bütyök hatású dudor (I. tábla 6.),⁸ úgyszintén lécs (I. tábla 7.), esetleg bütyökszerű álfül található. A tiszalúci analóg anyag alapján tudjuk, hogy fülecsből csak egy szokott az edényen lenni, bütyökből, dudorból vagy lécből (illetve ezek és a fülecs kombinációjából) viszont általában négy, mégpedig szimmetrikus elrendezésben (PATAY 2005. 80.). Találunk kannelúrázással (II. tábla 1.) vagy bekarcolt vonalakkal (II. tábla 2.) díszített csészetöredékeket is. A csészék további sorát laposabb⁹ vagy mélyebb gömbszelvény (II. tábla 3–4.),¹⁰ félgömb (II. tábla 5.), sőt behúzott peremű, gömbölyded alakúak (IX. tábla 1.) töredékei alkotják.¹¹ Van azonban kúpos, tányérszerű csészéből származó is (II. tábla 6.). Méretük különböző, átmérőjük 6 és 20 cm között mozog. Kisebb, 4–6 cm magas, 6–8 cm peremátmérőjű, kúpos vagy ívelt oldalú, de durvább kivitelű csészéből két példány is épen, sértetlenül maradt meg (III. tábla 1., 3.).¹² Csonka, durva kivitelű, meredek falú csésze (oldalán eredetileg négy bütyökkel) is van a leletanyagban (III. tábla 4.).

Csonka ugyan, de hitelesen kiegészíthető egy nagyobb bögre. Hasának épen maradt oldalán három bütyök van, két kisebb között egy nagyobb. Valószínűleg a másik oldalán hasonlóan volt három, de közülük csak egy maradt meg. Peremátmérője 9 cm, magassága 6,6 cm (III. tábla 5.). Egy hozzá hasonlóan nem egészen a fele maradt meg (IX. tábla 2.).

Megemlíthetjük még egy kisebb, gömbölyded, behúzott szájú, füles bögre töredékét (IX. tábla 3.). Ugyancsak füles, megnyúltabb, tojásdad alakú bögréből származhat egy további töredék is (IX. tábla 4.). Több cserép kisebb, kb. 5 cm peremátmérőjű és 4 cm magas, gömbölyded, összehúzó nyakú, de kihajló vagy egyenes peremű bögre darabja lehet (III. tábla 6.).¹³ Meg kell emlékeznünk még egy finoman kivitelezett kis szilke darabjáról (magassága maximum 6 cm volt). Kúpos nyaka gömbölyű hasán ül; utóbbit finoman bekarcolt függőleges vonalak díszítik (III. tábla 7.).

⁶ A 41., 91., 91/A. és 126/b. objektumból (gödörből) nemcsak egy-egy darabot gyűjtöttek be, lehetséges tehát, hogy egy-egy csészének két vagy több darabját képezik.

⁷ Leltári szám: 2003.293.1., 373.6., 412.37., 584.1., 584.11. Minthogy az egész leletanyag 2003-ban lett leltározva, a következőkben a leltári számok közlésénél az évszámot elhagyjuk és csak a tétel- és sorszámot adjuk meg.

⁸ Leltári szám: 562.37., 628.2., 629.17.

⁹ Leltári szám: 382.1.

¹⁰ Leltári szám: 253.1., 634.1.

¹¹ Leltári szám: 293.2., 356.2., 568.14., 575.6., 615.11.

¹² További hasonló töredék: 271.49.

¹³ Leltári szám: 334.1., 364.1., 562.1.

Van az anyagban három kisebb pohár töredéke. Meredek falúak, kúposak. Az egyik 5 cm magas, peremének átmérője ugyancsak 5 cm, lekerekített fenekének átmérője pedig kb. 3,4 cm (III. tábla 8.).¹⁴

A panyolai cseréptöredékekből ugyan nem volt rajzban rekonstruálható a tiszalúci leletanyagnak egy jellegzetes vödörszerű edényalakja (PATAY 2005. 76–77., Tafel 13: 1–3., 5.), de jó néhány darab azt bizonyítja, hogy ez is jelen volt. A vödörszerű, 17–20 cm magas edények összeszűkülő nyakát a kb. 20 cm átmérőjű peremből kiinduló négy vagy két fül hidalja át. Úgy tűnik, hogy legalább 11 töredék származik ilyen edényből: ezek füle tárcsás (IV. tábla 1.).¹⁵

Egy köcsögszerű edényből származhat egy töredék, amelynek kúpos nyaka, peremén tárcsás fülcsontja megmaradt, a vállán dudor foglal helyet (IV. tábla 3.).¹⁶ (Az edénynek eredetileg bizonyára két füle és két vagy négy dudora volt szimmetrikus elrendezésben.) További két töredék ugyancsak hasonló edény darabja lehetett.¹⁷

Végül minden bizonnyal ide sorolhatjuk még két gömbhasú, zömökebb nyakú edény töredékét is. Az egyik vállán kerek fül ül, rá merőlegesen meg dudor; eredetileg feltehetően szimmetrikus kettőt-kettőt helyeztek el az edényen (IV. tábla 2.). A másikon bütyök látszik. Lehetséges azonban, hogy ez utóbbiak már egy másik típushoz tartoznak, nevezetesen ahhoz, amelyet a tiszalúci anyag ismertetése során korszónak nevezünk (PATAY 1987. 99. 16. ábra, PATAY 2005. 72. Tafel 13: 9.).

A Hunyadi halmi kultúra igen jellegzetes edényének, a fordított csonkagúla alakú kehelynek mindössze hat töredékét gyűjtötték be. Két töredék egy-egy kehely rovátkolt oldaléléből származik,¹⁸ míg két másik cserép egy-egy edényperem felcsúcsosodó sarka (IV. tábla 4.).¹⁹ Mind a négy durvább kivitelű, peremük éle rovátkolt, az utóbbiaknak az oldalélei is. Az ötödik töredék egy finomabb kidolgozású kehely fenekének darabja, a fenék négy sarkán lévő, egészen alacsony, lapos, négyszögletes talpak egyikével (IV. tábla 6.). Az oldalát függőleges vonalkötegek díszítik. A hatodik is finom kidolgozású, téglalap alakú, kétosztatú kehelyből származik. Hat, ugyancsak alacsony, négyszögletes talpon állt, az osztófal alattiak egyike megmaradt. Oldalán függőlegesen bevonlazott és sima négyszögek sakktáblaszerűen váltakoznak (IV. tábla 5.).

Csővestalp töredékét a hatalmas leletanyagból mindössze egyetlen darabot leltároztak. Ez alacsony, 4,1 cm magas, talpának átmérője 9,2 cm. Kúpos forma, áttörtlen. Sajnos az edény felső részének alakjára még csak következtetni sem lehet (IV. tábla 7.).²⁰

Mint különleges edényt megemlíthetünk egy négy lábon álló kis, kerek csészét. Lábai letörték. Jelenlegi magassága 3,2 cm, peremének átmérője 4–4,2 cm lehetett (V. tábla 1.).

Víszonylag több edényfedő – méghozzá két típus – szerepel a leletanyagban. Az egyik laposabb, kúpos, amelynek csúcsából hosszabb fogantyú áll ki. Ennek felső végét zsinór átfűzéséhez átlukasztották (IV. tábla 8.). Hat töredékes példány, valamint egy hetediknek a letört fogantyúja került elő. Durvább kivitelűek. Az egyik kisebb példány (átmérője 6,1 cm), felületén bekarcolt zegzugos

¹⁴ Leltári szám: 271.5., 350.1., 412.28.

¹⁵ Leltári szám: 362.2., 504.64., 504.68., 504.71. (utóbbi kettő a 205. objektumban volt, lehet, hogy ugyanannak az edénynek a töredékei), 533.6., 552.3., 563.1., 570.3., 582.1., 629.11., 675.18.

¹⁶ Leltári szám: 580.4.

¹⁷ Leltári szám: 553.25., 675.1. Utóbbi peremének átmérője kb. 6 cm.

¹⁸ Leltári szám: 571.11., 575.12.

¹⁹ Leltári szám: 573.8., 575.2.

²⁰ Leltári szám: 412.21. A 208. objektumban volt egy másik töredék, amelyet azonban nem leltároztak be.

vonalak futnak körbe (IV. tábla 9.). Ötnek a fogantyúja kerek átmetszetű,²¹ a hatodiké négyszögű,²² végül a letörött fogantyú átmetszete ötszögletű.²³ Átmérőjük 6 és 11 cm között mozog.

A másik típus lapos gömbszelvény alakú, kalapszerű. Egy ép és egy töredékes darabbal van képviselve. Fogantyújuk nincs, ellenben a peremükön belül egy lefelé álló lécs fut körbe. Ez a fedendő edény peremén belül, annak torkába nyúlt, ami által rögzítette a fedőt az edényen. Az ép példány felülete kissé durvább. Peremének átmérője 11 cm (V. tábla 5.). A töredék finom kivitelű, viszont kisebb, peremének átmérője 5 cm (V. tábla 3.).

Az edénytöredékek zöme durvább kivitelű, nagyobb méretű háztartási edények darabja. Sajnos ezek – néhány kivételével – az edény falának csak kis darabját jelentik, úgy, hogy belőlük az egész edényt még rajzban sem igen lehet rekonstruálni. Nincs is olyan darab, amelynek profilja a peremtől a fenékgig meg lenne vagy meg lenne rajzolható. Részben is csak néhány edénytípus.

Csak éppen a fenekének kivételével volt összeállítható egy nagyméretű, kúpos, vödörszerű edény oldala. Magassága 44 cm, peremátmérője 17 cm. Alig észlelhető vállán kisebb bütyök ül. Eredetileg minden bizonnyal négy ilyen bütyök volt az edényen (V. tábla 4.).

Ugyancsak vödörszerű, egészen meredek falú, váll nélküli edényből származik egy másik töredék, amelynek közvetlenül a pereme alatt egy bütyökfüle van (az ép edényen valószínűleg kettő lehetett) (IX. tábla 5.). Ismerünk még egy töredéket, amely némileg hasonló edény darabja, azonban ennek az oldala domború, a szája kissé szűkebb, mint a hasa, így némileg hordó alakú (IX. tábla 6.).

Akad virágcserepre emlékeztető, de vállal és enyhén kihajló nyakkal rendelkező edényből származó töredék is. Ennek a vállán is van bütyök (eredetileg négy lehetett). Pereme ujjbenyomással díszített (XI. tábla 3.).²⁴ Az anyagban jó néhány hasonló, de gömbölyded hasú fazék, sőt kifejezetten gömbhasú edény töredékei is képviselve vannak (VII. tábla 3., X. tábla 2.),²⁵ úgy, hogy ezek jellegzetesek a háztartási edények között és gyakran fordulnak elő.

Van a begyűjtött cserepek között egy nagy edény tölcéses szájának darabja (X. tábla 3.). A durvább kivitelű edények között voltak nagyobb, gömbölyded tálak is (XI. tábla 1.).

Ezeknek a háztartási edényeknek a fala vastagabb, felületük nincsen simára eldolgozva, sőt némelyiké egészen ripacsos (XI. tábla 4–5). Szájperemük gyakran ujjbenyomással díszített (VII. tábla 3., X. tábla 1–2., 11. tábla 2–4.).

Végül – mint általában minden őskori telepen – Panyolán is előkerültek apró, miniatűr edények (gyerekjátékok?). Van egy félgömb alakú (V. tábla 2.), valamint egy csonka tálcaska.²⁶

A fentiekben ismertetett kerámia általában híjjával van a díszítésnek. Plasztikus díszként leggyakrabban bütyköket, ritkábban bütyök hatását keltő dudorokat, léceket alkalmaztak.

Bütyköt finom kivitelű cseréptöredékeken keveset találunk. Ilyenek rendszerint behúzott vállú nyakak csészéken, illetve köcsögökön fordulnak elő (I. tábla 5.). Utóbbiakon bizonyára kettő volt egymással átellenben, míg az előbbieken négy vagy egy füleccsel kombinálva három, mégpedig szimmetrikus elrendezésben. Ezeket feltehetőleg esztétikai szempontból alkalmazták (PATAJ 2005. 80., Tafel 16: 3., 18: 2., 36: 1.).

A durvább kivitelű háztartási edények töredékein viszont gyakoriak a bütykök. Ezek eredetileg valószínűleg gyakorlati célt, az edény könnyebb kézben tartását szolgálták. Ezeket a bütyköket – eredetileg valószínűleg négyet – általában az edény hasán vagy vállán helyezték el (III. tábla

²¹ Leltári szám: 507.1., 552.1., 553.1., 562.2., 629.1.

²² Leltári szám: 412.48.

²³ Leltári szám: 564.1.

²⁴ Leltári szám: 552.4., 552.6. Ugyanannak az edénynek két töredéke.

²⁵ Leltári szám: 271.44., 290.15., 553.12., 568.1.

²⁶ Leltári szám: 373.1.

4., V. tábla 4., VII. tábla 1., IX. tábla 2., 5.). Akad egy félbetörött bögre, amelynek a hasán három bütyök ül – két kisebb között egy nagyobb. Velük szemben, a bögre hiányzó másik oldalán feltehetőleg ugyancsak lehetett hasonló három (III. tábla 5.). (Közülük is megmaradt egy.) Nem egy esetben lapított hegyű bütyökkel is találkozunk (XI. tábla 3.).

A behúzott vállú, nyakas csészék oldalát bütyök helyett dudor is díszítheti (I. tábla 6., IV. tábla 3.). Ugyanazt a benyomást kelti, ugyanazt a szerepet tölti be, csak lehet kissé nagyobb és gömbölydedebb. Abban különbözik a bütyöktől, hogy az edény falának belülről történő kitüremkedtetésével alakították ki (V. tábla 6.). Köcsögön is találunk dudort (IV. tábla 3.),²⁷ de durva kivitelű, dudoros edénytöredéket nem ismerünk.²⁸

Néhány edénytöredéket plasztikus lécek díszítenek. Találunk ilyent behúzott vállú nyakas csészén (I. tábla 7.), bögrén,²⁹ valamint durvább kivitelű edény töredékén.³⁰ Ferde állásúak; egy kivételével (VI. tábla 2.) jobbról balra lejtnek (I. tábla 7.). Egyikük rovátkolt (VI. tábla 3.). Egy további kis töredéken egymás mellett négy párhuzamos lécfut.³¹

Az edény felületének kannalúrázása ugyancsak plasztikus díszítésnek tekinthető. A panyolai anyagban 10 cserép reprezentálja. Közülük kettő biztosan behúzott vállú, nyakas csésze darabja (II. tábla 1.).³² Van vonalkötegekkel díszített szilke is (III. tábla 7.). A többi is finomabb kidolgozású edény töredéke.³³

Bekarcolt vonalakkal díszített edénytöredék is csak kevés van a leletanyagban, mindössze kilenc darab. Közülük kettő – de meglehet, hogy négy – behúzott vállú, nyakas csésze oldalából származik (II. tábla 2., VI. tábla 5.).³⁴ Ezek hasán függőleges vonalak, vonalkötegek futnak alá, mintegy a kannalúrázást utánozva (VI. tábla 5.). Egy töredéken koncentrikus körök láthatók (VI. tábla 4.). Két fordított csonkagúla alakú kehely töredékét is bekarcolt vonalak díszítik. Az egyiknek oldalán rövid, függőleges vonalkötegek futnak alá (IV. tábla 6.), a másikon függőlegesen bevonalazott és sima négyszögek sakktáblaszerűen váltakoznak (IV. tábla 5.). Végül egy fogantyús edényfedő felületén zezugos vonalak futnak körbe (IV. tábla 9.).

Egyetlen cserépen fekete, ún. csurgatott festés látható (VI. tábla 6.).

Igen jellemző a panyolai kerámiára, hogy a rézkori fazekas az edények peremét az ujjá hegyének (néha a körmének) benyomásával (VI. tábla 1., VII. tábla 3., IX. tábla 5., X. tábla 1–2., XI. tábla 3., illetve VII. tábla 2.), néha egyszerű rovátkolással (VII. tábla 8.) díszítette. Ezt főként a vastagabb falú, durva kivitelű edényeken alkalmazták; a vékonyabb falúakon már ritkábban (VI. tábla 7., VII. tábla 1.), míg a finom kivitelűeknél már csak elvétve.

Miként a bütyköket, úgy a füleket is eredetileg gyakorlati célból alkalmazták az edényeken, emellett azonban ezek is befolyásolták azok esztétikai hatását. A hatás fokozása érdekében az őskori fazekasok a fülek alakját és kivitelezését illetően – időszakra és régióra (kultúrára) jellemzően – sajátos változatokat, módokat hoztak létre. Természetesen számos Panyoláról begyűjtött edényfűl szokványos alakú, ezért ezek részletezésétől eltekintünk, és csak a különlegesebbekről, az itteni kerámia sajátos változatairól emlékezünk itt meg. Ilyen nem szokványos például a tárcsás fül.³⁵ Abban

²⁷ Leltári szám: 580.6., 568.1.

²⁸ További dudoros cserepek leltári száma: 303.12., 346.1., 411.31.

²⁹ Leltári szám: 350.46.

³⁰ Leltári szám: 290.38., 504.9., 635.3.

³¹ Leltári szám: 504.103.

³² Leltári szám: 349.1., 634.4.

³³ Leltári szám: 290.64., 361.14., 362.10., 504.102., 504.104., 504.105., 505.11., 507.18.

³⁴ Leltári szám: 271.40., 351.9., 364.8., 634.16.

³⁵ Más néven „korongos tapadású fül”. A német irodalomban „Scheibenhenkel”.

tér el a szokványos fülektől, hogy amíg az utóbbiakat az edény falába általában becsapolták, ezeket egy, az edény szájpereméből kinyúló és visszahajló nyelv végének az edény vállához odaragasztásával rögzítették. A fül alja egy, az edény falához simuló tárcsában végződik, amelyik általában homorú (VII. tábla 5–8.). Ezt gyakran egy függőleges gerinc tagolja, ami azt a látszatot kelti, hogy nem egy, hanem két ujjal nyomták az edény falához (IV. tábla 1., VII. tábla 4.). Akad olyan fül is, amelynek nemcsak a tárcsáján, hanem magán a testén is gerinc fut alá (VII. tábla 9.).³⁶ Amíg zömmel a nyakat áthidaló füleket alakították ki ilyen módon, néhány esetben az edény hasán vagy vállán lévő is.

A tárcsás fülek elsősorban a vékonyabb falú, finomabb kivitelű edényeken fordulnak elő. A 73 általunk regisztrált (ép és csonka) példány közül mindössze 17 (23%) a durva vagy durvább kivitelű (VII. tábla 7–8.). Utóbbiak között gerinces tárcsájú csak egyetlen egy van.³⁷ Egyébként a finom kivitelűek esetében is többségben vannak a sima (egy ujjal rátapasztott) tárcsájúak: 56 példányból 33 darab (57%).

Meg kell említenünk egy fül töredékét, amelynek lapos hátán két barázda fut alá (VIII. tábla 1.). Minthogy ez eredetileg az edény pereméből kiindulva föléje magasodott, ugyancsak tárcsás lehetett.

Nem soroltuk az előbb tárgyaltak közé azokat a kisméretű tárcsás füleket, amelyek nyílásán csak egy vékony zsinór fűzhető át. (Megkülönböztetésként nevezhetjük ezeket fülecsnek is.) Finomabb kidolgozású edényeken fordulnak elő. Kilenc példányukat regisztráltuk. Hatnak a nyílása függőleges, és mindkét oldalán van egy-egy sima tárcsa (I. tábla 3–4., VI. tábla 4.),³⁸ kettő vízszintes, és csak alul van tárcsája (VIII. tábla 3.),³⁹ míg egy továbbinak a nyílása ugyancsak vízszintes, és mind a négy oldalán van tárcsa (VIII. tábla 2.).

A nyakat áthidaló füleknek van egy másik, sajátos típusa is. Szára kerek vagy háromszög metszetű, és az edény szájperemének magasságában vízszintesen, korongszerű vagy háromszög alakú lapot alkot. A tiszalúci telep anyagának kiértékelése során kalapos fülnek neveztük, annak alapján, hogy több példányon a fülön lévő korong domború, és így kalapszerű benyomást kelt (PATAY 2005. 103., Tafel 44: 2–6.). Ez a típus Panyolán jelentős számmal – 12 darabbal – képviselt (VIII. tábla 4.),⁴⁰ középük számítva egyet, amelynek a korongja nem kalapszerű, hanem homorú, és tárcsával tapad az edény oldalához (VIII. tábla 5.).

A háztartási cserép eszközleletek közé tartoznak még a kanalak. Négy példány került elő. Egy miniatűr példány kivételével töredékesek (VIII. tábla 7.).⁴¹

A kerámialeletek közé tartozik még egy korong alakú ép nehezék, valamint egy másiknak a töredéke. Az épen maradt példányt az átmérője harmadánál zsinór átfűzése céljából átfűrték. Átmérője 8,2 cm, vastagsága 2,5 cm (VIII. tábla 6.).

Nem hiányoznak a begyűjtött anyagból a pattintott kövek sem. Összesen 53 db került elő. Közülük 23 anyaga tűzkőféleség (9 penge, illetve töredék, 2 penge vagy fűrő, 1 fűrő, 5 vakaró, 5 szilánk, 1 kis rög). 30 darabé obszidián (14 penge, illetve töredéke, 14 szilánk, 2 kis rög). Különösebb jelentőséget nem tulajdoníthatunk nekik.

Az ásatás egyetlen csonteszközt vagy elfogyasztott élelemből származó állatcsontot sem szolgáltatott. Ennek oka a savanyú talaj – mint általában Északkelet-Magyarországon –, amely a csont

³⁶ Leltári szám: 507.2., 675.23.

³⁷ Leltári szám: 363.11.

³⁸ Leltári szám: 350.13., 364.8., 568.9., 578.1., 582.2., 628.22.

³⁹ Leltári szám: 293.3., 345.10.

⁴⁰ Leltári szám: 271.31., 271.50., 271.51., 351.1., 363.7., 505.18., 553.22., 582.3, 589.14., 604.16., 632.2., 675.23.

⁴¹ Leltári szám: 271.7., 365.1., 573.1., 611.1.

calciumcarbonat és calciumphosphat tartalmát feloldja, ami által a csont nyomtalanul elpusztul. Ebből kifolyólag a telep lakóinak állattartására és vadászatára vonatkozó adatokkal nem rendelkezünk.

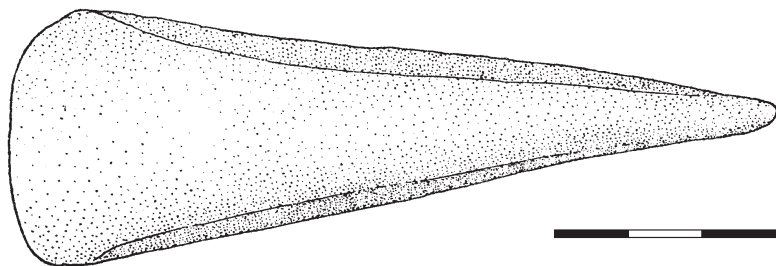
Panyola és Tiszalúc

A panyolai kerámia vezértípusát képező behúzott vállú, nyakas csészék, úgyszintén a fordított csonkagúla alakú kelyhek, a fogantyús edényfedők jelenléte, de különösen a tárcsás edényfülek nagyarányú elterjedtsége alapján kétséget kizárva megállapíthatjuk, hogy Panyolán a Hunyadi halmi kultúra telepét tárták fel. Minthogy a kultúra települési viszonyaira kiváló adatokat, az anyagi hagyatékára igen bőséges és többértékű leletanyagot szolgáltatott a Tiszalúcon feltárt telep (PATAY 2005.), érdemes a két ásatás anyagát egymással összevetni.

Amint említettük, a panyolai telep jelentős része az ásatás megindulása előtt megsemmisült. Eredeti kiterjedését sajnos nem ismerjük, de a Hunyadi halmi kultúra leleteit szolgáltató gödröknek a feltárt területen lévő helyzete alapján 12.000 (± 1.000 –1.500) m²-re becsültük. Ez nagyjából megegyezik a tiszalúci telep kiterjedésével (kb. 10.780 m²) (PATAY 2005. 9.). Így tehát a két telep lakosainak száma is nagyjából azonos lehetett. A szabálytalan alakú, nagyobb (több kisebbből összeállt) gödrök kis számából esetleg viszont arra lehet következtetni, hogy a panyolai telepet csak rövidebb ideig lakták, ellentétben a tiszalúciival, amely 100–150 évig állhatott fenn (PATAY 2005. 134.).

Tiszalúcon az igen kedvező talajviszonyok következtében világos képet nyertünk mind a telep szerkezetéről, mind az ott állt építményekről (PATAY 2005. 26. sk.). Sajnos Panyolán a talajviszonyok ezt nem tették lehetővé. Nem lehetett megállapítani, hogy Tiszalúchoz hasonlóan itt is oszlopváz, sár- vagy paticsfalú házak álltak-e, milyen volt az alakjuk és milyenek a méreteik. De olyan adatok sem kerültek elő, amelyek arra utalnának, hogy más típusú házak álltak volna a telepen. Azt minden esetre meg kell említenünk, hogy egy, a telepet körülvevő kerítés (paliszád) nyomaira nem akadtak az ásatás során, noha az ásatási térkép alapján úgy tűnik, hogy a feltárás a telep szélét is érintette.

Nem fér kétség ahhoz, hogy a leletanyag legjelentősebb tárgyai azok a tégely (kokilla) töredékek, amelyek a 23. és a 86/B. jelzésű gödörből kerültek elő. Bár ezeken réznek nincs nyoma (mint a Tiszalúcon találtakon – PATAY 2005. 106–107.), de minden bizonnyal arról tanúskodnak, hogy a telepen rézművesség folyt. Jelentőségük abban rejlik, hogy megerősíti azt a megállapításunkat, miszerint a rézművesség nem volt a nyers réz, illetve a rézércek lelőhelyéhez kötve. A (csere-)kereskedelem tárgyát maga a réz képezte, és a rézeszközök készítése a rézlelőhelyektől távoli telepeken is intenzíven folyt (PATAY 1984. 14.). (Panyola és Nagybánya légvonalban kb. 80 km-re van egymástól.) Egyébként a Szeged–szilléri raktárleletben lévő rézrög és újrafeldolgozásra váró törött csákány is erre vall (PULSZKY 1881.).

3. kép

Réz laposbalta

(Déri Múzeum, Debrecen 41/1933.)

(ISTVÁNOVITS–KURUCZ–LŐRINCZY 1988.

VIII. tábla 6. alapján)

Abb. 3

Kupferner Flachbeil

(Déri-Museum, Debrecen 41/1933.)

(nach ISTVÁNOVITS–KURUCZ–LŐRINCZY

1988. Taf. VIII: 6)

Réztárgy az ásatás során – ellentétben Tiszalúccal – nem került elő (PATAY 2005. 63.). Nem hagyhatjuk azonban figyelmen kívül, hogy a Vásármező dombról előkerült egy 10,3 cm hosszú, az élénél 3,4 cm széles réz „véső”, azaz laposbalta, amely, ha nem is egyezik meg teljes mértékben a szakálhái típus sárazsadányi változatával (PATAY 1984. 17.), igen közel áll ahhoz. Tehát minden bizonnyal a Hunyadi halmi kultúra telepéről származó lehet. Még hozzá jelentős, mert bizonyítja, hogy a nagyobb rézeszközök még a java rézkor végén, a Hunyadi halmi kultúra népe által is használatban voltak.

A két telep kerámiája feltétlenül azonos jellegűnek mondható. Azt azonban meg kell jegyeznünk, hogy a tiszalúci anyag feldolgozása során vékonyabb falú, de nem finom felületű kerámiai csoportot nem különítettünk el. Lehet, hogy ez akkor csak elkerülte a figyelmünket, de az is lehet, hogy ilyen jellegű kerámia készítése a panyolai fazekasokra volt jellemző. Ugyanakkor kifejezetten ripacsos felületű anyag – amilyen Tiszalúcon gyakori volt (PATAY 2005. 106.) – a panyolai leletek között csak kis számban van jelen.

Azt feltétlenül megállapíthatjuk, hogy a két lelőhely anyagában ugyanazok az edénytípusok ismerhetők fel. Előfordulásuk arányában azonban vannak különbségek. Elégge szembetűnő ez például a Hunyadi halmi kultúra kerámiájára igen jellemző fordított csonkagúla alakú, karéjos peremű kelyhek esetében. Panyolán mindössze hat töredékük volt található, ezzel szemben Tiszalúcon kilenc restaurált edény mellett 714 töredék került leltárba (a leltározott anyag 3,1%-a) (PATAY 2005. 82.). Ugyanakkor Panyolán viszonylag több – összesen hét – töredékes fogantyús edényfedő került elő (0,43%), míg Tiszalúcon 80 (0,36%) (PATAY 2005. 38.). Viszont csonkakúpos valamint korongos fedő nem volt Panyolán (PATAY 2005. 88., TAFEL 26: 1–8., illetve Tafel 30: 1–5.).

Az, hogy néhány edénytípus, amelyik a tiszalúci leletanyagban is csak kisebb számban van jelen (csövestalpú edények, merítők, belső díszítésű tálak) hiányoznak Panyoláról, lehet, hogy csak a véletlennek tudható be.

Nemcsak azonos edénytípusok képezik a két leletegyüttes azonos jellegét, hanem az edények díszítése is. Elsősorban is a díszítés gyér és mértéktartó voltában. De a Hunyadi halmi kultúrára speciálisan jellemző díszítések – mint az edény falának belülről történő kitüremkedtetésével képzett dudor (PATAY 2005. 98.), a plasztikus lécszerű (PATAY 2005. 95.), a kannelúrázás (PATAY 2005. 98.), még hozzá leggyakrabban a behúzott vállú nyakas csészéken – mindkét anyagban jelen vannak. Bekarcolt díszítés – bár csak ritkán fordul elő – ugyancsak ismeretes mindkét lelőhelyről (PATAY 2005. 99.).

Az úgynevezett csurgatott festés, ha nem is gyakran, ugyancsak előfordult mindkét lelőhely durva kivitelű kerámiáján (PATAY 2005. 101.). Viszont nem került elő Panyolán polírozással díszített finom kerámia. De ez is lehet – a Tiszalúcon ugyancsak ritka előfordulásából következően (PATAY 2005. 100.) – a véletlen műve.

Igen jellemző mind a két lelőhely kerámiájára, hogy az egykori fazekasok előszeretettel díszítették a durvább kivitelű edények szájperemét ujjuk, ritkábban a körmük benyomásával vagy csak egyszerű rovátkolással. Ezt a panyolaiak sűrűbben alkalmazták. Míg itt a durva és vékonyabb falú, de durvább kivitelű edények peremének 59,6%-a az ujjbenyomással díszített (183-ból 109), addig Tiszalúcon csak 50,2%-a (PATAY 2005. 100.). Meg kell azonban jegyeznünk, hogy ezen belül a vékony falúak körében az ujjbenyomásos edények aránya alacsonyabb (47 közül 21, azaz 44,7%), a vastagabb falúak körében viszont magasabb (136 közül 88, azaz 64,7%). Emellett természetesen Panyolán is akadnak a finom anyagban körömbenyomással vagy rovátkolással díszített edényperemek, azonban csak elvétve.

Barbotinos felületű edénytöredékek nincsenek a panyolai leletek között. Hiányuk azonban véletlenszerű is lehet, hiszen Tiszalúcon is csak elenyésző számban voltak jelen (PATAY 2005. 100.), mindössze hat.

Ami a gerinces és sima tárcsájú edényfülek arányát illeti, az a két lelőhelyen nagyjából hasonló. Panyolán a finom kivitelű edények tárcsás füleinek 41,1%-a gerinces (56 közül 23), a durváké 11,1% (9 közül 1). Tiszalúcon 39,7%, illetve 17,8% (PATAY 2005. 102.).

A pattintott kőanyagról azt jegyezhetjük meg, hogy amíg az obszidián hazája, a Zemplén-tokaji hegység közelében fekvő Tiszalúcon az obszidiáneszközök és -szilánkok száma elenyésző a kovákból valókhöz képest (mindössze 13%) (PATAY 2005. 67.), addig a mintegy 100 km-re lévő Panyolán több mint felét (57%-ot – 53 közül 30). Számuk a beletárazott edényleletekéhez képest azonos arányban van; Panyolán 1:30, Tiszalúcon 1:33 (PATAY 2005. 70. sk.).

Nem tulajdoníthatunk jelentőséget annak, hogy Panyoláról nem ismertünk csiszolt kőeszközt, hiszen Tiszalúcon is a leletanyagnak csak kb. 0,2%-át képezték (PATAY 2005. 115. sk.).

Végző soron a fentiek alapján arra következtethetünk, hogy a két telep lakói azonos időben nemcsak azonos kultúrszinten éltek, hanem azonos tárgyi javakkal rendelkezve e téren is közeli kapcsolatban álltak egymással; azonos volt a „kultúrájuk”. Panyola igazolta azt, hogy Tiszalúc nem egyedülálló jelenség; a Hunyadi halmi kultúra hasonló telepeinek hálózata népesítette be az Alföldet a java rézkor végén (Kr. e. 3800 körül).

Végül őszinte köszönetemet fejezem ki a telep ásatóinak, Istvánovits Eszternek és Almássy Katalinnak a publikáció jogának átengedéséért. Istvánovits Eszternek még külön a számomra készséggel nyújtott többrendbeli segítségéért is, amivel mentesített – mivel időközben mozgáskorlátozott lettem – attól, hogy a felmerülő adatellenőrzéseket vagy kiegészítéseket személyesen kelljen a Jósa Múzeumban elvégeznem. Ugyancsak hálás köszönetemet rovom le Beleznai Gabriellának, aki kiváló rajzaival tette szemléletessé a tanulmányt.

Irodalom

ISTVÁNOVITS–KURUCZ–LŐRINCZY 1988.

Istvánovits Eszter – Kurucz Katalin – Lőrinczy Gábor: A Tisza-Szamos közének története a kezdetektől az Árpád-kor végéig. In: Szamosközi tanulmányok. Szerk. Mező András. Fehérgyarmat 1988. 23–62.

KÁLNÁSI 1984.

Kálnási Árpád: A fehérgyarmati járás földrajzi nevei: Szabolcs-Szatmár megye földrajzi nevei. 2. Debrecen 1984.

PANYOLA 1996.

Panyola. Településtörténeti kutatási eredmények 1991–1996. Szerk. Erdélyi István. Student Szakkönyvüzlet Kft., Budapest 1996.

PATAY 1984.

Pál Patay: Kupferzeitliche Meissel, Beile und Äxte in Ungarn. Prähistorische Bronzefunde IX. 15. München 1984.

PATAY 1987.

Patay Pál: A Tiszalúc-sarkadi rézkori telep ásásának eddigi eredményei. [Bisherige Ergebnisse der Ausgrabung in der kupferzeitlichen Siedlung in Tiszaluc-Sarkad.] *FolArch* 38. 1987. 89–120.

PATAY 2005.

Pál Patay: Kupferzeitliche Siedlung von Tiszalúc. *Inventaria Praehistorica Hungariae* XI. Budapest 2005.

PATAY R. 2006.

Patay Róbert: Kora és középső rézkori sírok Panyolán. [Früh- und mittelkupferzeitliche Gräber aus Panyola.] *NyJAMÉ* XLVIII. 2006. 61–75.

PULSZKY 1881.

Pulszky Ferenc: Szegedi leletek. *ArchÉrt* I. 1881. 1–6.

SÓREGI 1939.

Sőregi János: A panyolai tölgyfaépitmény az eddigi ásatások megvilágításában. In: Szatmár, Ugocsa és Bereg K.E.E. vármegyék (1924–1938). Szerk. Fábíán Sándor. Magyar Vármegyék és Városok Monográfiája Kiadóhivatal, Budapest 1939. 440–452.

SZÉLES 2004.

Széles Gyula: Panyola. Panyola község története. Panyola Község Önkormányzatának Képviselő Testülete, Panyola 2004.

SZIMONOVA 1993.

Szimonova Eugénia: Falu ásatás Panyola határában. In: Az Alföld a 9. században. Szerk. Lőrinczy Gábor. Szeged 1993. 125–131.

PATAY Pál

H–1088 Budapest
Rákóczi út 19.

Die endhochkupferzeitliche Siedlung von Panyola

Panyola liegt in der Nordostecke von Ungarn, nahe der Mündung des Flusses Szamos in die Theiss. Der sich von der Ebene 4 M abhebene Hügel Vásármező ist seit langem als archäologischer Fundort bekannt. Im Mai 2003 wurde auf zwei Seiten des Hügels Erde erarbeitet um den Damm der Szamos zu verstärken. Die in der Mitte intakt gebliebene, etwa 50 M breite Fläche von etwa 0.9 Hektar Ausdehnung wurde durch Eszter Istvánovits und Katalin Almássy systematisch erforscht.

Sechs Gräber der frühkupferzeitlichen Tiszapolgár- und ein Grab der hochkupferzeitlichen Bodrogresztúr-Kultur bilden die ältesten Funde. Aber im Laufe der Zeit befanden sich öfters Siedlungen am Vásármező, doch die intensivste war die der Hunyadi-halom-Kultur aus dem Ende der Hochkupferzeit.

Leider auf Gebäude hinweisende Erscheinungen waren nicht zu beobachten. Funde wurden ausschliesslich durch Gruben geliefert. Insgesamt wurden 376 Gruben zusammengezählt, doch nur in 78 waren Funde der Hunyadi-halom-Kultur. Die Gruben hatten verschiedene Form, doch nur wenige waren grössere, mit mehrere m² Ausmass. Die Siedlung hatte wahrscheinlich eine Ausdehnung von etwa 12.000 M².

Unter den Funden müssen vor Allem zwei Keramik-Fragmente erwähnt sein, die mit aller Gewissheit aus Kokillen stammen (Taf. I: 1–2). Den grössten Teil des eingesammelten mächtigen Fundmaterial (1627 inventarisierte Exemplare) bilden keramische Funde, doch unter ihnen befinden sich nur vier intakt gebliebene Objekte.

In grösserer Menge sind Bruchstücke von Schalen (Tassen) vorhanden, vor allem Halsschalen mit verengter Schulter (Taf. I: 3–7, Taf. II: 1–2). Doch es sind auch andere Sorten (Taf. II: 3–6, Taf. III: 1–4, Taf. IX: 1). So auch befinden sich mehrerlei Becher (Taf. III: 5–8, Taf. IX: 2–4). Es sind auch Bruchstücke von eimerförmigen Gefässe vorhanden, deren verengerter Hals von zwei oder

vier Henkeln überbrückt war (Taf. IV: 1). Es befinden sich noch Bruchstücke von Töpfe (Taf. IV: 3), oder krugartige Gefässe (Taf. IV: 2). Der viereckige Kelch, der charakteristische Gefässtyp der Hunyadi-halom-Kultur ist durch sechs Fragmente representiert (Taf. IV: 4–6). Hohlfuss-Bruchstück gibt es nur ein eiziges Exemplar (Taf. IV: 7). Zu erwähnen sind noch 6 mit Griff versehene und zwei hutartige Gefässdeckel (Taf. IV: 8–9, bzw. Taf. V: 3, 5). Soauch ein fragmentarisches, auf vier Füsse stehendes Gefäss (Taf. V: 1).

Natürlich der Grossteil der Fragmente stammt vom gröberen Haushaltgeschirr (Taf. V: 4, Taf. VII: 3, Taf. IX: 3–6, Taf. X: 1–3, Taf. XI: 1–6). Die Wand dieser Gefässe ist dicker, ihre Oberfläche ist nicht glatt ausgearbeitet, sogar manchmal rauh.

Zum Schluss befinden sich auch Miniatur-Gefässe im Material (Taf. V: 2).

Die Keramik entbehrt in allgemeinen Verzierungen. Doch plastische Ornamente, wie Warzen (Taf. I: 5, Taf. III: 4–5, Taf. V: 4, Taf. VII: 1, Taf. IX: 2, 5, Taf. XI: 3), Blasen (Taf. I: 6, Taf. IV: 3, Taf. V: 6), Leisten (Taf. I: 7, Taf. VI: 2–3) sind öfters zu finden. Kannelur (Taf. II: 1), soauch Ritzverzierung (Taf. II: 2, Taf. IV: 5–6, Taf. VI: 5) treten hie und da auch auf. Eine Scherbe ist abtropfbemahlt (Taf. VI: 6). Doch sehr charakteristisch ist für das Haushaltgeschier, dass der Mundrand der Gefässe ist mit Fingereindrücke, oder manchmal mit Ritzungen verziert (Taf. VI: 1, Taf. VII: 3, Taf. IX: 5, Taf. X: 1–2, Taf. XI: 3, bzw. Taf. VII: 2).

Gefässe, besonders die der feinen Ware sind häufig mit Scheibenhenkeln (Taf. IV: 1, Taf. VII: 4–9) oder mit Scheibenösen (Taf. I: 3–4, Taf. VI: 4, Taf. VIII: 2–3) versehen. Doch eine Variante der Henkel, die wir bei der Beschreibung der tiszalúcer Keramik „mit Hut versehen“ gemeint haben, ist auch hier zu finden (Taf. VIII: 4).

Gespaltene Steinfunde wurden natürlich auch eingesammelt, so aus Feuersteinsorten, wie aus Obsidian (Klingen, Bohrer, Splitter). Knochen waren aber keinerlei gefunden, da der Boden ist in Nordostungarn säuerhaltig und löst den Calciumcarbonat und Calciumphosphat Inhalt der Knochen völlig.

Auf Grund des Fundmaterials können wir ohne Zweifel behaupten, dass in Panyola wurde eine Siedlung der Hunyadi-halom-Kultur aufgedeckt, die mit der von Tiszalúc viele Ähnlichkeiten aufweist. Ihre Ausdehnung ist oberhin übereinstimmend (10.780, bzw. etwa 12.000 M²).

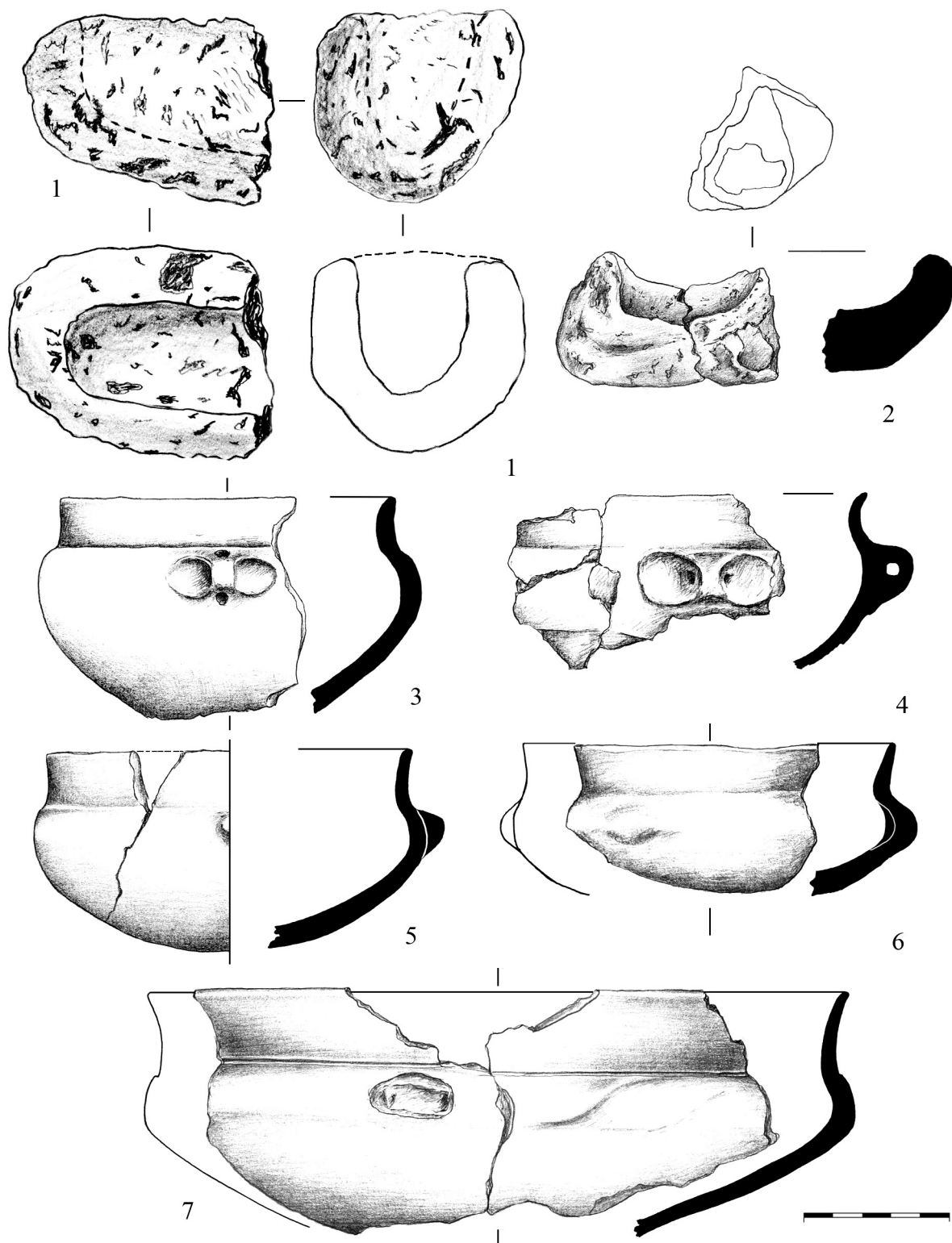
Die wichtigsten Funde von Panyola sind die Kokillenfragmente, gleich zu Tiszalúc. Sie bestätigen unsere frühere Feststellung, dass die Bearbeitung des Kupfers war nicht zur Umgebung der Kupfererzfundorte gebunden. Da am Vásármező ist noch früher ein kupferner Flachbeil zum Vorschein gekommen, müssen wir annehmen, dass die kupferne Grossgeräte waren zur Zeit der Hunyadi-halom-Kultur noch immer im Gebrauch.

Es ist merkwürdig, dass der Prozentteil der Obsidianfunde ist viel höher in Panyola, wie in, zur Obsidian liefernde Zemplén-Tokajer Bergen viel näher liegende Tiszalúc (57% entegen 13%).

Letzten Endes können wir folgern, dass die zwei Siedlungen waren gleicher Zeit bewohnt, dass ihre Bewohner lebten auf gleichem Kulturniveau, und waren in engem Zusammenhang miteinander. Panyola hat bewiesen, dass Tiszalúc ist kein selbständiges Phänomen; ein Netz ähnlicher Siedlungen der Hunyadi-halom-Kultrur bevölkerte die Tiefebene des Karpatenraums am Ende der Hochkupferzeit.

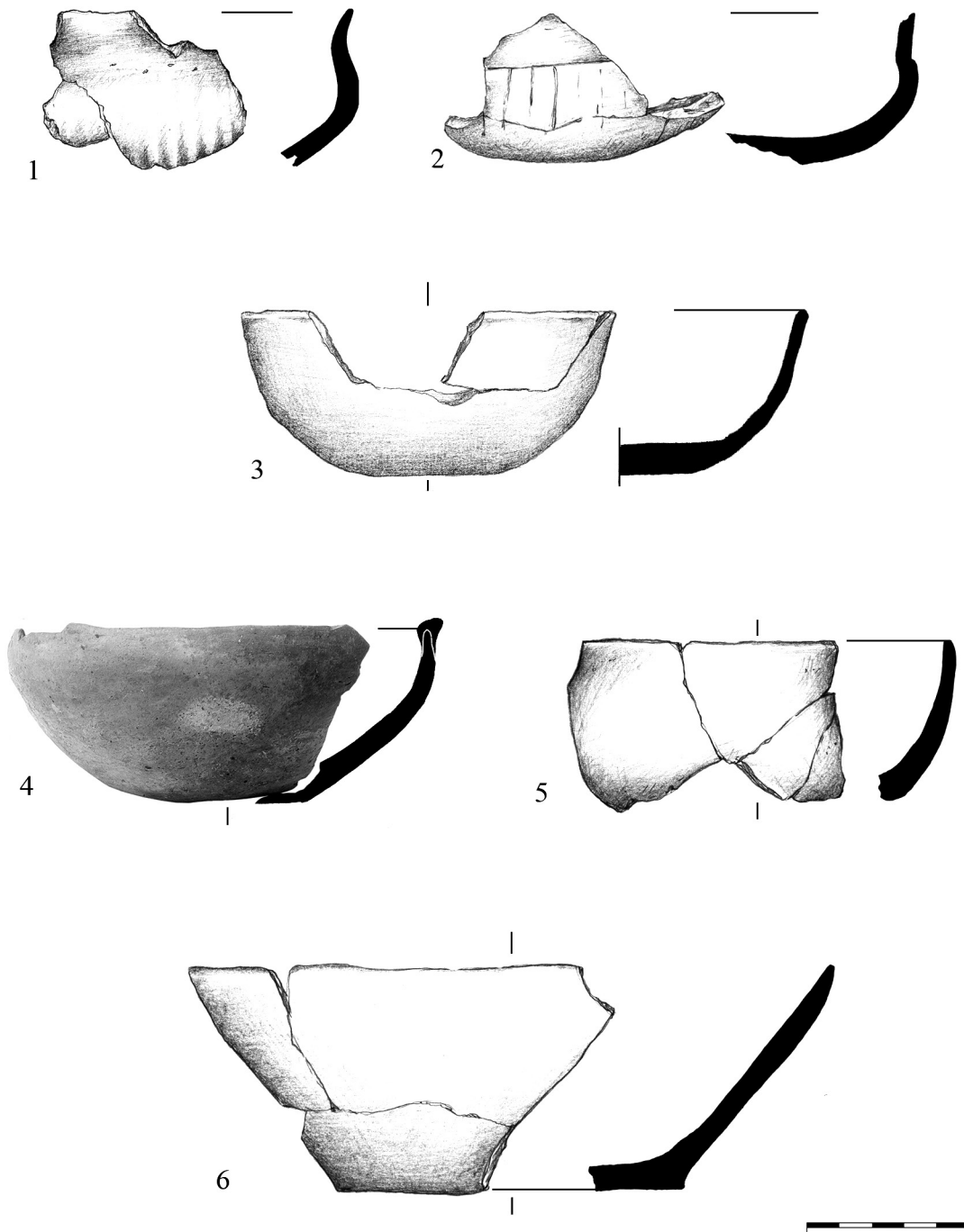
Pál PATAY

H–1088 Budapest
Rákóczi út 19.

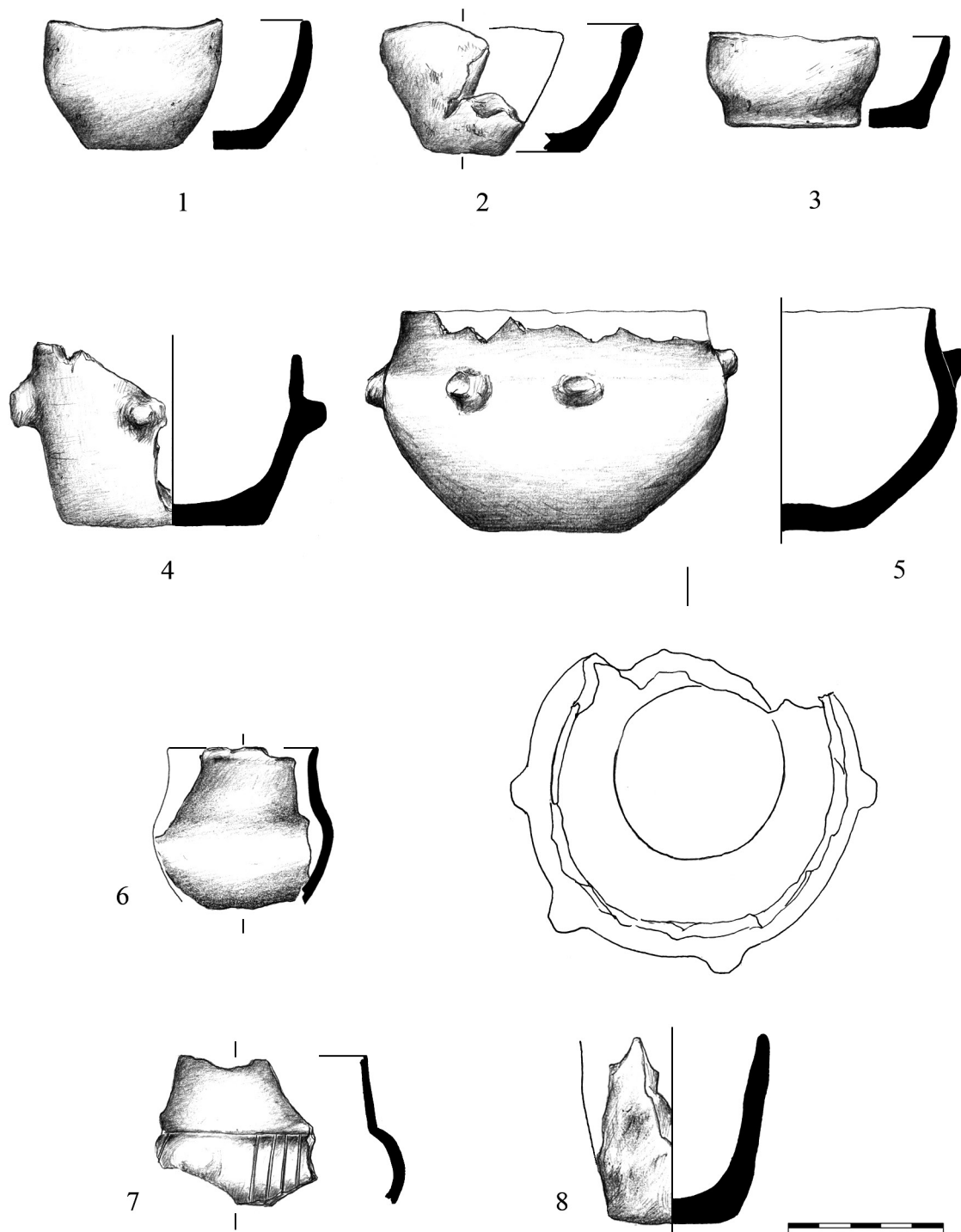
I. tábla / Tafel I

1: 2003.271.4.; 2: 2003.351.2.; 3: 2003.582.2.; 4: 2003.568.9.; 5: 2003.293.1.; 6: 2003.628.2.; 7: 2003.271.3.

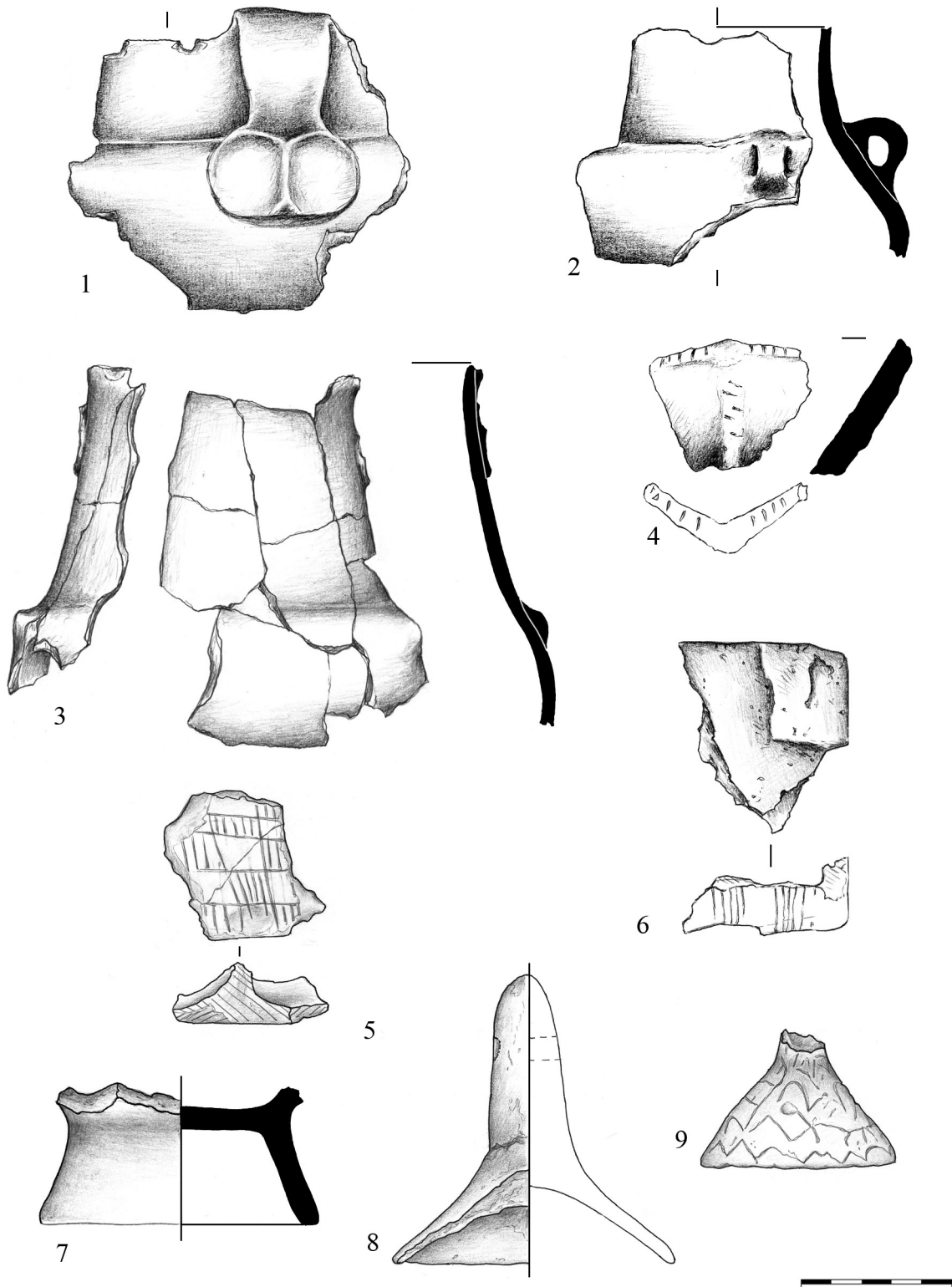
II. tábla / Tafel II

1: 2003.349.1.; 2: 2003.351.9.; 3: 2003.634.2.; 4: 2003.290.5.; 5: 2003.553.7.; 6: 2003.629.5.

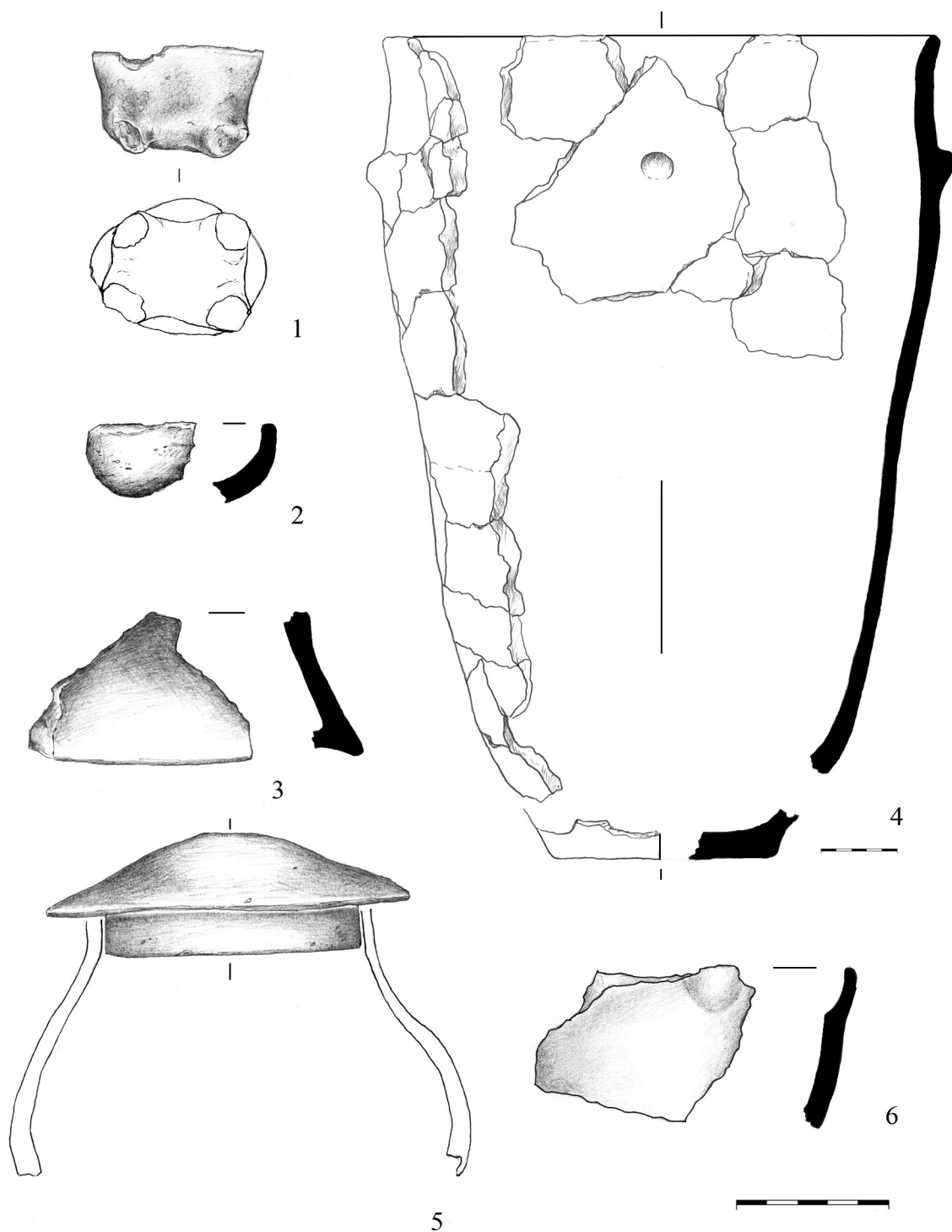
III. tábla / Tafel III

1: 2003.290.3.; 2: 2003.271.49.; 3: 2003.628.1.; 4: 2003.290.7.; 5: 2003.290.4.; 6: 2003.334.1.;
7: 2003.290.6.; 8: 2003.271.5.

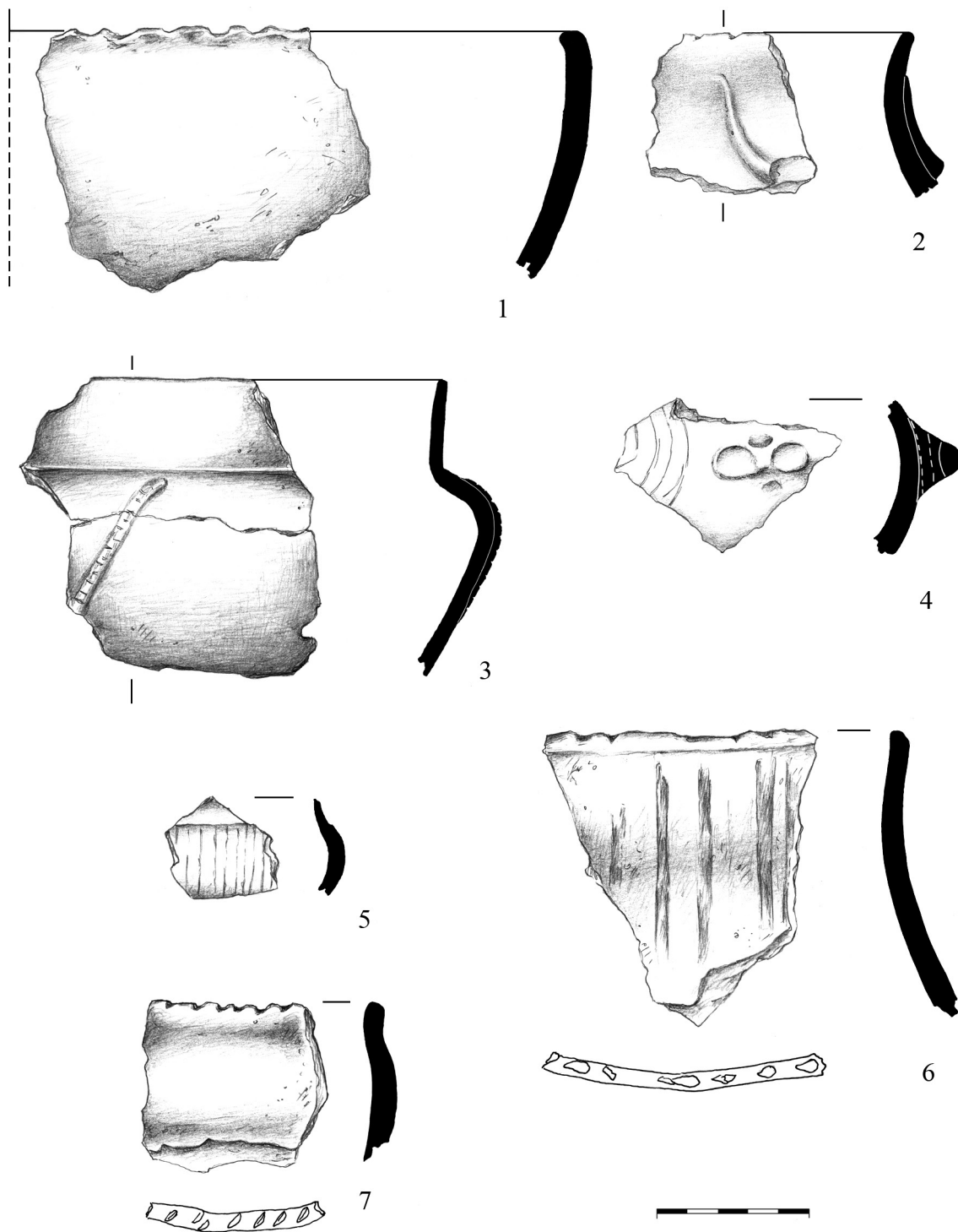

IV. tábla / Tafel IV

1: 2003.538.6.; 2: 2003.568.11.; 3: 2003.580.4.; 4: 2003.575.2.; 5: 2003.565.7.; 6: 2003.322.8.;
7: 2003.412.21., 8: 2003.507.1.; 9: 2003.552.1.

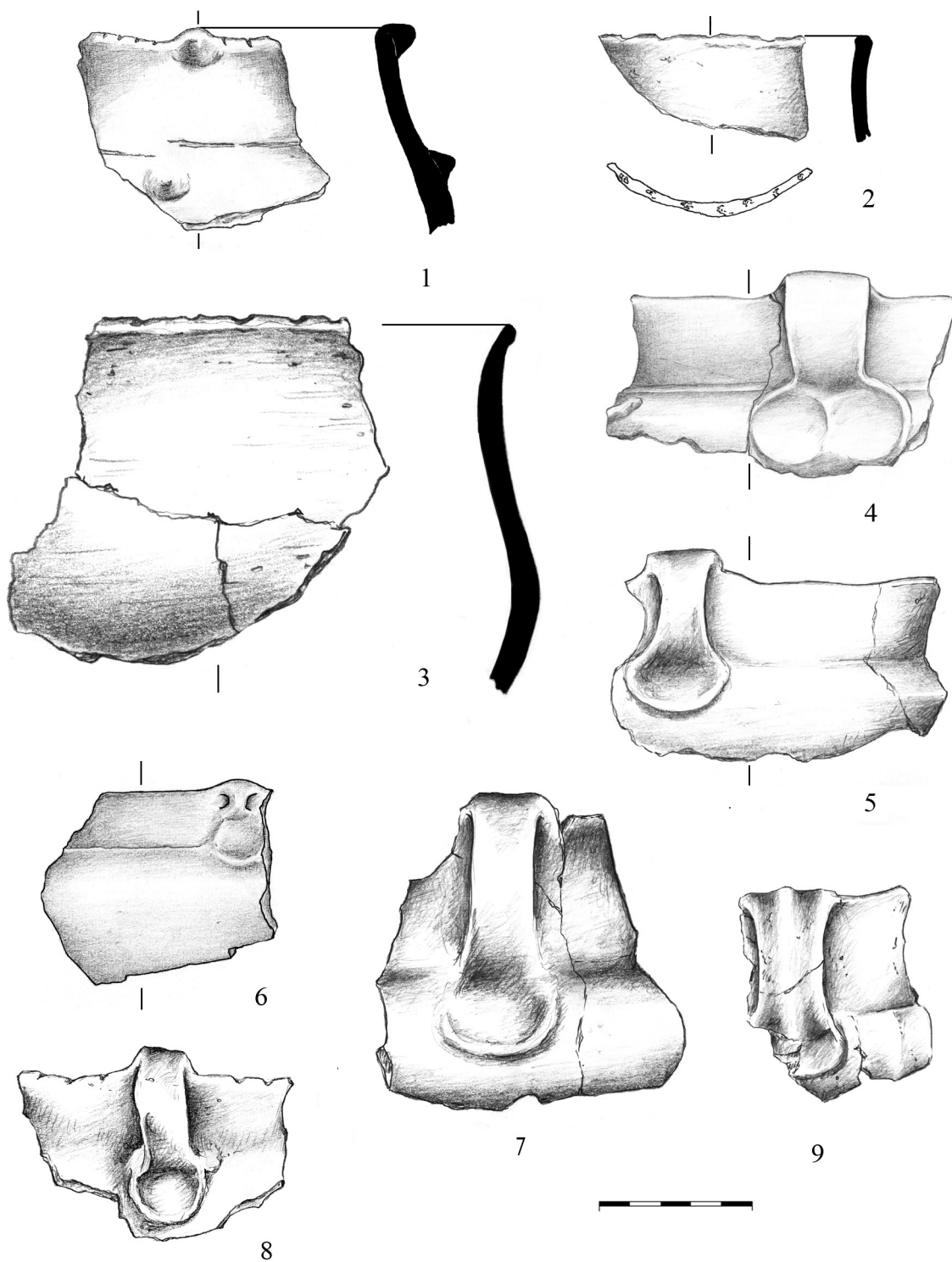

V. tábla / Tafel V
1: 2003.634.1.; 2: 2003.350.2.; 3: 2003.286.1.; 4: 2003.527.1.; 5: 2003.551.1.; 6: 2003.373.26.

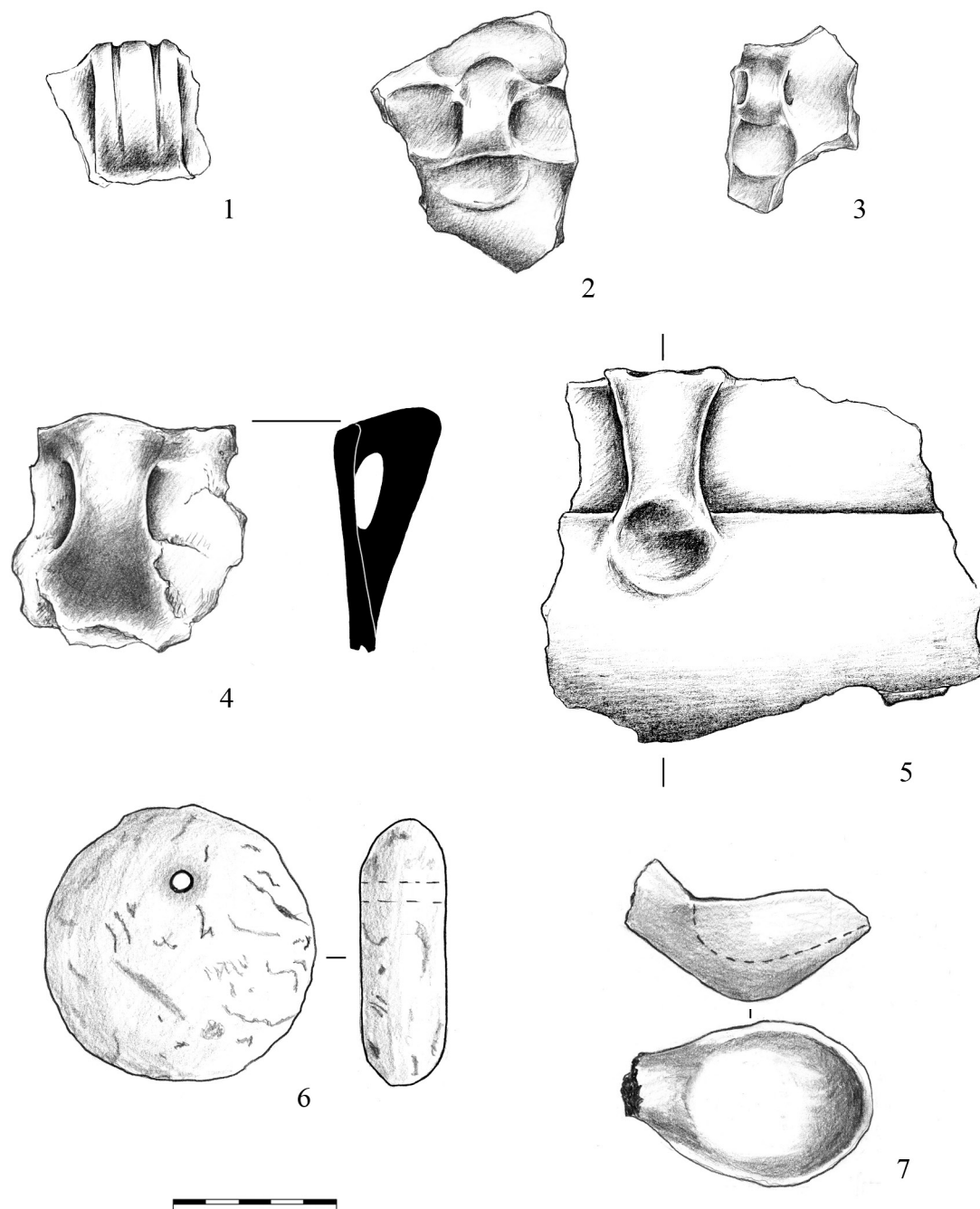
VI. tábla / Tafel VI

1: 2003.271.48.; 2: 2003.290.38.; 3: 2003.504.9.; 4: 2003.364.8; 5: 2003.634.16.;
6: 2003.271.11.; 7: 2003.538.7.

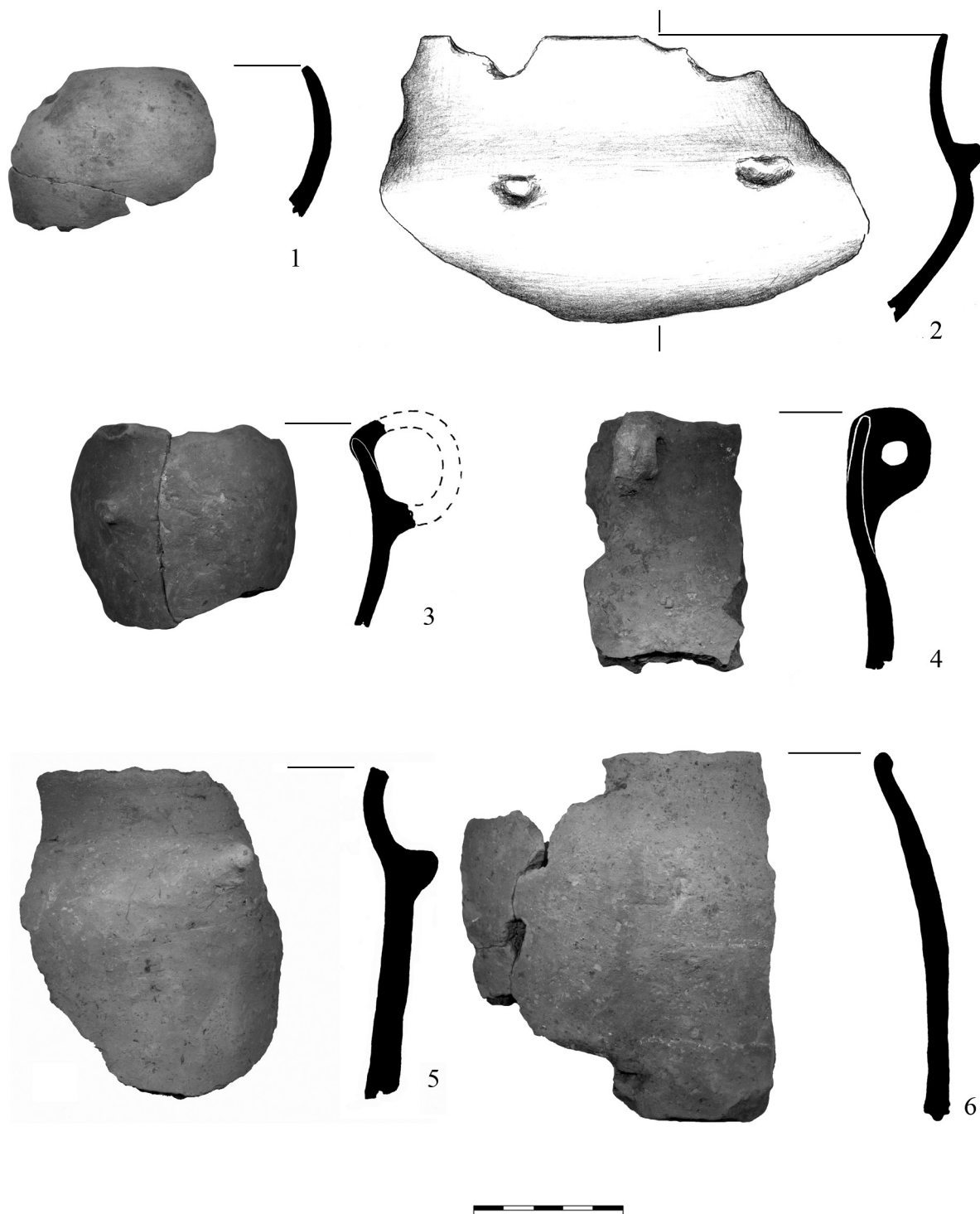
VII. tábla / Tafel VII

1: 2003.562.9.; 2: 2003.568.17.; 3: 2003.414.1.; 4: 2003.504.66.; 5: 2003.563.1.; 6: 2003.570.3.;
7: 2003.589.1.; 8: 2003.553.2.; 9: 2003.675.23.

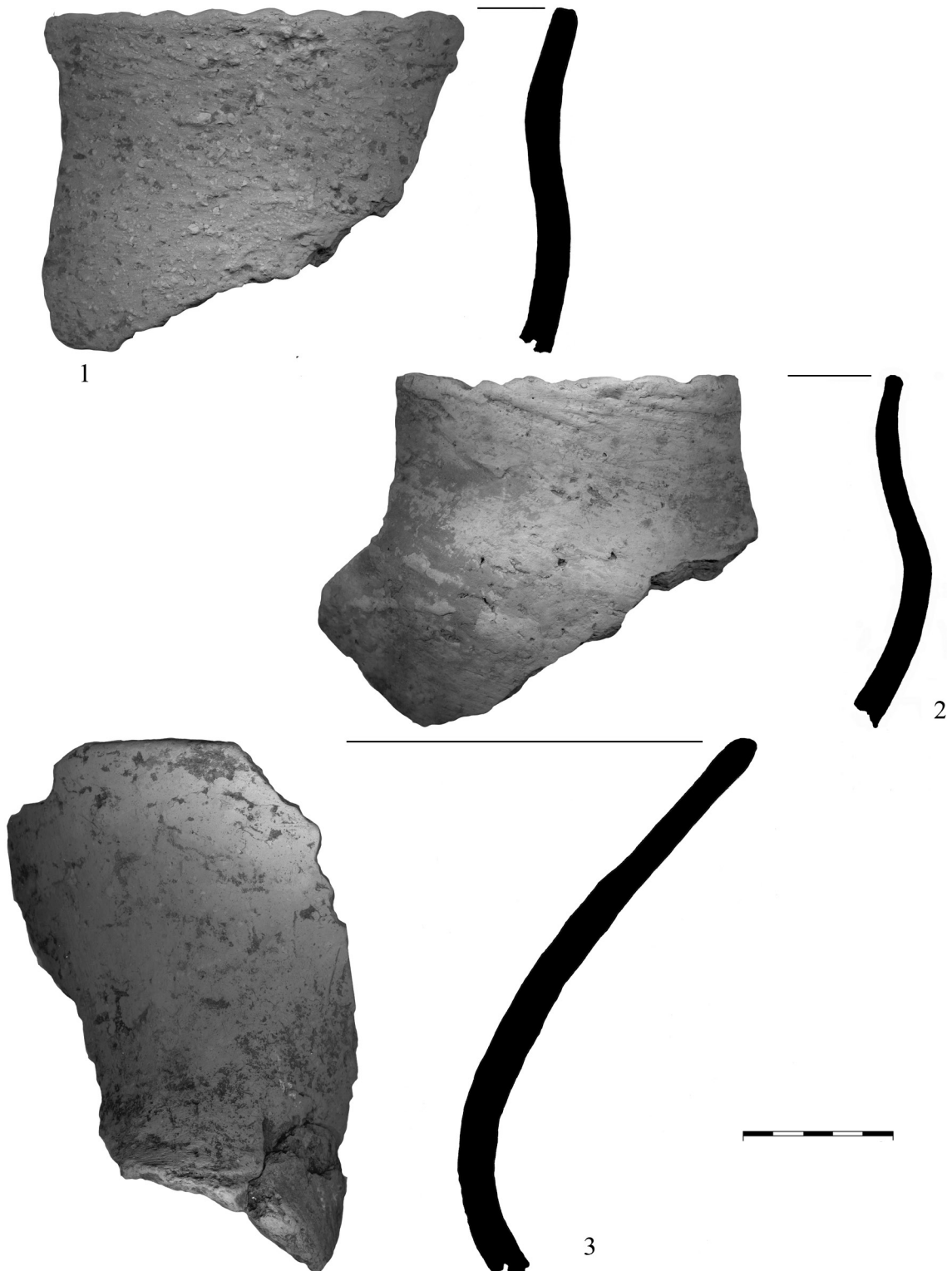
VIII. tábla / Tafel VIII

1: 2003.582.9.; 2: 2003.564.7.; 3: 2003.293.3.; 4: 2003.271.50.; 5: 2003.582.3.,
6: 2003.271.32.; 7: 2003.271.7.

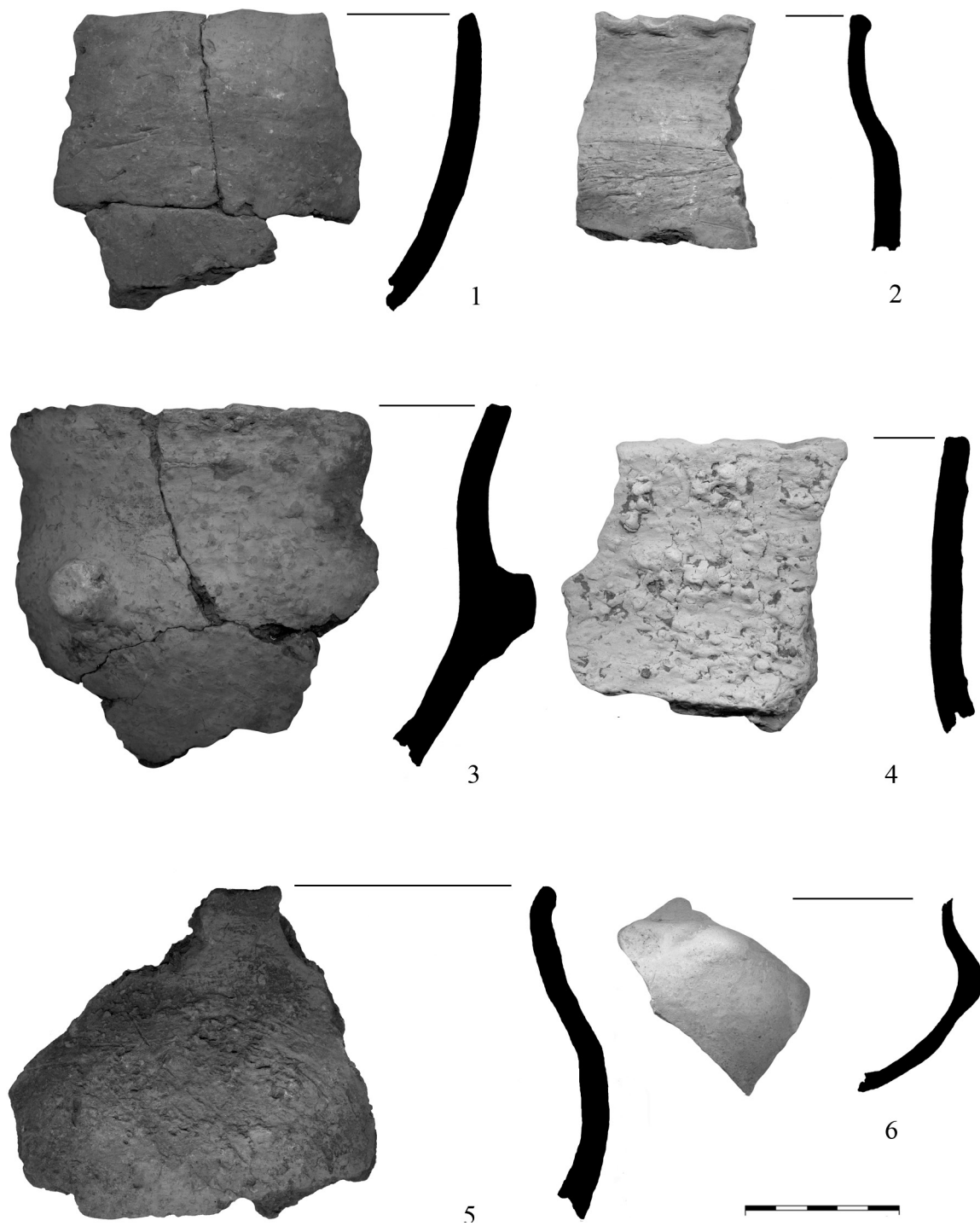
IX. tábla / Tafel IX

1: 2003.293.2.; 2: 2003.562.6.; 3: 2003.552.2.; 4: 2003.350.7.; 5: 2003.562.7.; 6: 2003.580.2.

X. tábla / Tafel X

1: 2003.553.12.; 2: 2003.568.1.; 3: 2003.318.1.

XI. tábla / Tafel XI

1: 2003.350.25.; 2: 2003.303.1.; 3: 2003.552.4.; 4: 2003.350.15.; 5: 2003.568.5.; 6: 2003.303.12.

